

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Müdür — Editor
Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

CİLD—VOLUME : VI
CÜZ — PARTS : 1 - 2
1975

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1975

Sebüktegin'in Pendnâmesi
(Tanıtma, farsça metin ve türkçeye tercümesi)

Erdoğan MERÇİL

İslam tarihinde, genellikle siyâsetnâme veya nasihatnâme adı ile bilinen, idareci ve hükümdarlara adâlete ve İslama uygun bir idare uygulamaları bakımından öğütler olarak tanımlanabilen yazıların çok eski bir geleneği vardır¹. Hz. Peygamber zamanında ilk seriyye'lere çıkan gurupların reislerine, faaliyetleri sırasındaki tutumları bakımından, Peygamber tarafından yapılan tavsiye ve nasihatlerin siyer kitaplarına akseden metinleri bu tür öğütlerin öncüleri sayılabilir. Bunu özellikle ilk Halife Ebû Bekr'in (632-634), İran ve Doğu Roma arazisine yürüyen ilk müslüman fütihat orduları kumandanlarına, işgâl edecekleri topraklarda adâlet ve insâf ile hareket etmelerini emir ve tavsiye eden ve ilk islamî tarih kaynaklarına derc olunan sözleri izlemiş ve bu gelenek islamî arab literatüründe ilk yüksek noktasına, Tâhirîler hânedanı kurucusu Tâhir b. Hüseyin'in (821-822), oğlu Abdullâh'a (828-845), Elcezîre vâliliğine tayini münâsebetiyle yazmış olduğu uzun mektupta ulaşmıştır².

İslamî siyâsetnâmelerin fars dilinde yazılmış olanlarının en ünlüleri Keykâ'ûs b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr'in (1049-1090 ?) *Kâbûsnâme*'si ile Nizâm'ül-Mülk'ün (öl. 1092) *Siyâsetnâme*'si yanında³, Gazneliler dev-

1 Bu hususta krş. Spuler, B., *Iran in früh-islamischer Zeit*, Wiesbaden 1952, s. 320 vd.; Işiltan, F., *Tâhir b. Hüseyin* mad. İA., XI, s. 635 st. 2.

2 Bu mektubun metni için bk. Taberî, Leyden neşri, III, s. 1046-1061.; İbn el-Esir, Tornberg neşri, VI, s. 258-267. Ayrıca krş. Işiltan, F., *aynı. esr.*, ayn. yer ve ayn. mif., *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 135.

3 Nizâm el-Mülk'ün *Siyâsetnâmesi* ve önemi hakkında bk. Kafesoğlu, İ., *Büyük Selçuklu vezîri Nizâm'ül-Mülk'ün eseri: Siyâsetnâme ve türkçe tercümesi*, TM, XII (1955), s. 231 vd. *Kâbûsnâme* için bk. *The Naşihat-nâma known as Qâbûs-nâma of Kai kâ'ûs b. Iskandar b. Qâbûs b. Washmgîr*, nşr. Levy, R., London 1951 (G.M.S., N.S. XVIII).

letin ikinci ve asıl şöhretli hânedanın kurucusu Sebüktegin'e (977-997) izâfe edilen *Pendnâme* ise, bu zikredilenlerden daha eski ve belki de bu türde farsça yazılanların en eskisidir.

Müslüman-Türk devlet adamlarının en eski ve en seçkinlerinden birisi olan Sebüktegin'in menşeiini aydınlatmak bakımından bahâ biçilmez bilgi ihtivâ eden *Pendnâme*, ayrıca, daha Selçuklular devrinden önceki Müslüman-Türk büyüklerinin idârî tavsiye ve tedbirlerini kapsadığı cihetle de ilgi çekicidir.

Metni, biraz aşağıda göreceğimiz gibi, sâdece bir eserde verilmiş olan *Pendnâme*'nin mevcudiyetini, imâ yoluyla da olsa, bize ilk bildiren, 12-13. yüzyılların şöhretli müelliflerinden 'Avfî⁴ dir. Henüz yayınlanmamış olan *Cevâmi' el-Hikâyât ve Lavâmi' er-Rivâyât*⁵ adlı eserinde 'Avfî, Sebüktegin'in, biraz sonra bahsedeceğimiz Bust⁶ seferi münasebetiyle, Gazne'de yerine vekil olarak bıraktığı genç oğlu Mahmûd'a *nasîhatlar*⁷ da bulunduğunu kaydetmiştir⁷.

Pendnâme'nin içinde zikredildiği diğer bir eser, Seyf ed-dîn Hacı b. Nizâm 'Ukaylî'nin hicrî 9. yüzyılın ortasında (m. 15. yüzyıl ortaları) telif etmiş olduğu *Âsâr el-Vüzerâ*'dır. Bu müellif, Ebu'l-Feth el-Bustî hakkında bilgi verirken Sebüktegin'in oğlu Mahmûd'a bir *pendnâme* yazdığını ve bunun Ebu'l-Feth'in hattıyla olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca o, *pendnâmenin* daha geniş olarak *Mecmâ' el-Ensâb*'da bulunduğuna da işaret etmiştir⁸.

Sebüktegin Pendnâmesi'nin metnini veren yegâne eser, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şebânkâre'î'nin (ölümü 1358) *Mecmâ' el-Ensâb*'ıdır. Farsça yazılmış umumî bir dünya tarihi olan bu eseri Şebânkâre'î h. 733 (m. 1332/1333) tarihinde, İlhanlı hükümdarlarından Ebû Sa'îd (1317-1335) devrinde yazmıştır⁹. Henüz basılmamış olan *Mecmâ' el-Ensâb*'ın müellif tarafından yazılmış olan nüshası Leningrad Asiatic Mus.

4 Takriben 1171-1233 yılları arasında yaşayan Nûr ed-dîn (veya Sedîd ed-dîn) Muhammed b. Muhammed ... el-'Avfî'nin hayatı ve eserleri için bk. Köprülü, M.F., *Avfî* mad. *İA.*, II, s. 21 vdd.

5 Bu eser hakkında bk. Köprülü, M.F. *ayn. madde.*; Muhammed Nizâm al-Dîn, *Introduction to the Jawâmi'ul-Hikâyât wa Lavâmi' ar-Rivâyât*, G.M.S., N.S., VIII, London 1929.

6 Bust, Afganistan'da Helمند nehrinin Arğândâb ile birleştiği noktanın güneyinde bulunan bir şehirdir, bk. Hartmann, R., *Büst* mad. *İA.*

7 *Müntehab-ı Cevâmi' el-Hikâyât ve Lavâmi' el-Rivâyât*, nşr. Muhammed Taqî Bahâr, hş. 1324, s. 99-100.

8 bk. *Âsâr el-Vüzerâ*, nşr. Mir Celâl ed-dîn Huseynî Urmevî, Tahran hş. 1337, s. 149.

9 Müellif ve eseri için bk. Storey, C.A., *Persian Literature*, Section II, Fasciculus 1, London 1935, s. 84 vd.

(Ld. 566)'da bulunmakla beraber¹⁰, telif tarihine en yakın istinsah edilmiş bir nüshası da İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi'nde, Yeni Câmi kitapları arasında (no. 909) bulunuyor. Tavsifi daha önce Felix Tauer tarafından da verilmiş olan¹¹ bu İstanbul nüshası 25 X 17 cm. (16 X 11) eb'adında 285 varaktan ibaret olup her sahifesinde 21 satır vardır. Bizi ilgilendiren *Pendnâme* pasajı vr. 167^a, satır 11 ile vr. 169^a, satır 16 arasında yer alıyor.

Storey'in kaydettiği ve dünyanın muhtelif kitaplıklarında bulunan diğer yazma *Mecma' el-Ensâb* nüshalarının daha sonraki tarihlerde istinsah olundukları ve bir çoğunun da tam olmadığı, özellikle konumuza âit olan Gazneliler tarihine dair kısımlarının eksik bulunduğu anlaşılmaktadır¹².

Pendnâme'den şimdiye kadar ancak 1930 yıllarından sonra Gazneliler tarihi ile meşgul olan iki müellif, M. Nazım ve C. E. Bosworth, faydalanmış ve bunların ilki olan M. Nazım, *Pendnâme*'yi, Paris (Bibl. Nat. Suppl. persan, no. 1278)'te bulunan bir *Mecma' el-Ensâb* nüshasından alıp neşr ve ingilizceye tercüme etmek suretiyle bilgi âlemine tanıtmıştı¹³. Ancak bizzat nâşirin de belirtmiş olduğu gibi *Mecma' el-Ensâb*'ın bu Paris nüshası 17. yüzyıl içinde, yani yazılışından üç yüzyıl sonra istinsah olunmuş kusurlu ve kifayetsiz bir nüshadır¹⁴.

Bu sebeble ve tarihimiz bakımından pek büyük olan önemi muvacehesinde biz, Bosworth'un da belirttiği gibi¹⁵, belki de şahsen görmek imkânı bulamadığımız Leningrad'daki müellif nüshası hariç, en iyi ve telif tarihine en yakın bir yazma olmak dolayısıyla, *Pendnâme*'yi İstanbul yazmasından alarak Türk bilim âlemine aynen ve türkçe tercümesi ile birlikte sunmayı uygun bulduk¹⁶.

10 krş. Barthold, W., *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1968³ (G.M.S., N.S.V.), s. 46 not. 5.

11 Tauer, F., *Les manuscrits Persans Historiques des Bibliothèques de Stamboul*, Archiv Orientalni, III, Prague 1931, s. 95-96.

12 Storey, *ayn.esr.*, ayn. yer.

13 M. Nâzım, *The Pand-Nâmâh of Subuktigin*, JRAS (1933), s. 605-628.

14 bk. Muhammad Nâzım, *The Life and Times of Sulţân Maĥmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 11. Ayrıca krş. Bosworth, C.E., *Early Sources for the History of the First Ghaznavid Sultans (977-1041)*, The Islamic Quarterly, VII, (1963), sayı 1-2, ayrı basım s. 18 vd. Paris nüshasının tavsifi için bk. Blochet, E., *Catalogue des Manuscrits Persans de la Bibliothèque Nationale*, Paris MDCCCCV (1905), I, s. 208, no. 269.

15 *Ayn.esr.*, ayn. yer.

16 Türkçe literatürde *Pendnâme*'den kısaca da olsa yegâne bahseden tarihçi rahmetli hocamız Zeki Velidî Togan olmuştur: *Umumî Türk Tarihine giriş*, İstanbul 1970², s. 152. Ayrıca bk. Caferoĝlu, A., *Türk Dili Tarihi II*, İstanbul 1974², s. 56.

Pendnâme'yi kompilatif mahiyetteki tarihi eserinde dere edip ona bu adı da vermiş olan Şebânkâre'î, Sebüktegin'in o zaman henüz «Emîr Mahmûd» olarak anılan oğluna hem kendi geçmişi hakkında bilgi vermek ve hem de ona hükümdarlık esaslarını bildirmek üzere kaleme aldırdığını belirttiği bu öğütler için yukarıda bahs ettiğimiz 'Avfî'nin ifadesiyle de teyid edilen tarihi bir fon da hazırlamıştır. *Pendnâme*'nin yazılış sebep ve tarihini de tesbit etmek açısından önemli olan bu bilgileri gözden geçirmemiz eserin mâhiyetini belirtmek bakımından hiç şüphesiz gereklidir. Bu arada Şebânkâre'î'nin verilerini, devrin diğer kaynaklarının bildirdikleri ile mukayese etmenin kaçınılmazlığı da açıktır.

Şebânkâre'î, *Pendnâme*'nin yazılışına giriş mâhiyetinde görünen hikâyesine, Sebüktegin'in iktidara eriştikten sonra (977'den sonra) ele geçirdiği şehirlerden en önemlilerinden birinin Bust olduğunu, bu şehrin emîri olan Toğan'a karşı ahalinin (her halde zulmünden ötürü) isyan ettiklerini ve Sebüktegin'in halkın arzusu ile şehre hâkim olduktan sonra burasını yıllık 100.000 dinar vergi karşılığında geri verdiğini belirtmek suretiyle başlar¹⁷. Ona göre Toğan bir müddet bu anlaşmaya riâyet etmiş fakat vergiyi ödemekte aceze düşünce gizlice «*ma'zûl Pîrî*»ye¹⁸ haber gönderip, Sebüktegin'i öldürmek, yerine yeniden Pîrî'yi geçirmek üzere onunla yeminleşmiş, fakat Pîrî, önce ihtirasa kapılıp bu teklifi kabul ettikten sonra pişmân olarak Sebüktegin'i, andına ihanet sayılmayacak bir şekilde, uyarmıştı¹⁹. Bunun üzerine Toğan her ne kadar kaçarak Bust kalesine kapanmış ise de Sebüktegin bir haftalık bir kuşatmadan sonra şehri zapt ederek Toğan'ı öldürmüş ve kalenin muhafazasını başka bir kumandana vermişti. Bundan sonra Şebânkâre'î'nin ifadesine göre, Sebüktegin'in durumu çok daha iyileşmiş ve o, oğlu Mahmûd'u, yine Gazne'nin kendisinden önceki hükümdarlarından Bilgetegin'in (966-975) kızı ile evlendirdikten sonra kendisine veliahd edinerek Gazne şehrini ona bırakmış ve kendisi Bust şehrinde oturmaya karar vermiştir. Müellifimiz, onun Sistan'da hükm süren ve kötü bir kişi olan Saffârî soyun-

17 Yenicâmi yazması no. 909, vr. 166b.

18 Pîrî bilindiği gibi ilk Gazneli devletinin kurucusu Alptegin'in kumandanlarından olup 975'de Bilgetegin'in Gerdiz kalesi kuşatması sırasında şehid düşmesinden sonra Gazneli ordusunu selâmetle ülkeye getirmiş ve iktidarı 977'de Sebüktegin'e devretmişti.

19 Yenicâmi yazması no. 909, vr. 167a.:

خود در شب پیش سبکتگین آمد و آن حال بکنایت با جواب خیمه بگفت تا سبکتگین آگاه شد.

dan Halef b. Ahmed'in²⁰ saldırılarına karşı Gazne sınırlarını savunmak üzere bu karara vardığını belirttikten sonra oğlu Emîr Mahmûd için veziri Ebu'l-Feth Bustî hattıyla bir pendnâme yazdığını belirtmekte ve bundan sonra da *Pendnâme*'nin metnini vermektedir.

Şebânkâre'î'nin Bust'un Sebüktegin tarafından zabtı hakkında verdiği bilgi, Gazneliler tarihinin bu devresinden bahs eden az sayıdaki kaynağın verilerine umumiyetle uymakta ve hattâ, zamanımıza kadar intikâl etmiş olan diğer bazı eserlerden aldığı belli olan bazı kayıtlarla bunları tashih ve takviye etmektedir.

Gerçekten de Sâ mânîler'in zaafa düştüğü 10. yüzyılın son çeyreğinde, devletin içinde nüfûz sahibi olmuş Türk asıllı bazı kumandanların, devletin bir çok eyâlet ve şehrinde, görünüşte Sâ mânîler'in adamı olarak, hakikatte ise tam bir bağımsızlıkla hüküm sürdükleri ve birbiriyle mücadele ettikleri anlaşılıyor. 'Utbî, Şebânkâre'î'nin hikâyesinde adı geçen Bust Emîri Toğan'ın, Sebüktegin'e yardım için baş vurmasını, ahalinin isyanına değil, Baytüz adlı²¹ diğer bir Türk'ün Bust şehrini onun elinden almasına bağlıyor. Ona göre Sebüktegin, Toğan'ın yıllık muayyen bir vergi ödemek, gerektiğinde Sebüktegin'e kuvvet göndererek yardımda bulunmak ve oğlunu da rehine vermek şeklindeki teklifini kabul ederek Baytüz'ü mağlub etmiş ve Bust şehrini Toğan'a iade etmiştir. 'Utbî rivayetinin Şebânkâre'î'kine nazaran daha ma'kul olduğu açıktır. Sebüktegin her halde Toğan'a isyan eden halkın ricası üzerine şehri zabt etmiş olsa, burasını Toğan'a iade etmezdi. Olayların bundan sonraki gelişmesini ise Şebânkâre'î daha tafsilatıyla ve daha akla yakın hikâye eder görünüyor. Onun, Toğan'ın Sebüktegin'i ortadan kaldırmak üzere Pîrî'ye müracaat ettiğini bildiren kaydı ne 'Utbî'de ne de başka diğer bir kaynaktan mevcut değildir. 975-977 yılları arasında Gazne devletine hâkim olduğunu bildiğimiz Pîrî'nin 977'de iktidarı rızasıyla Sebüktegin'e devr ettiği hakkında mevcut olan bilgimiz, Şebânkâre'nin ona verdiği «*ma'zûl*» sıfatı dolayısıyla belkide tashih edilmek gerecektir. Toğan'ın Sebüktegin'e karşı böyle bir suikasd hazırlamağa çalışmış olması, 'Utbî'nin bundan bahs etmemiş olmasına rağmen, verdiği müteakib tafsilatı

20 Mecmâ' el-Ensâb metninde bu isim Halef b. Ca'fer şeklindedir. Müellif, Halef'in ataları arasında bulunan Ca'fer adındaki zâtı onun babası gibi göstermiştir. Halef'in emirlîğe başlangıç yılını Zambaur (*Manuel de Généalogie et de Chronologie pour L'Histoire de L'Islam*, Hannover 1927, s. 200) ve Halil Edhem (*Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, s. 175'deki seçere) h. 344 (m. 956) olarak kabul etmişlerse de bu 963 olmalıdır, bk. Bosworth, C.E., *The Islamic Dynasties*, Edinburg 1967, s. 103. Halef 1003 yılında ölmüştür.

21 C. Brockelman (*Büstî mad. İA.*) bu ismi Bâtyür şeklinde okumuştur.

izah etmek bakımından pek mümkündür. Nitekim 'Utbi, «Togan'ın sö-
zünde durmayıp hile yoluna saptığı meydana çıktıktan sonra» (Bust
önündeki) sahrada yapılan bir toplantıda Sebüktegin ile Toğan arasın-
da ağır bir münakaşa geçtiğini her ikisinin birbirlerini yaraladıklarını,
Toğan'ın çıkan karışıklıktan faydalanarak Bust şehrine kapandığını, fa-
kat Sebüktegin'in kısa sürede şehri zapt ettiğini hikâye etmektedir. Ona
göre Toğan Şebânkâre'i'nin bildirdiği gibi öldürülmemiş, o ve her halde
bu sırada tekrar barışmış olduğu Baytüz Kirman'a kaçmışlar ve Sebük-
tegin Bust'e, adı zikr olunmayan bir zâtı tayin ederek²² Kusdar üzerine
yürümüştür.

Şebânkâre'i'nin *Pendnâme*'yi Sebüktegin ağzından veya onun emriyle
kaleme aldığı - bu hususun biraz aşağıda münakaşasını yapacağız -
kayd ettiği Ebu'l-Feth Bustî, Sebüktegin ve Sultan Mahmûd devrinin
(998-1030) en büyük edîb ve münşilerinden idi. Tam adı 'Ali b. Muham-
med b. Yûsuf b. Muhammed b. 'Abdül'azîz olan bu zât hakkında terâcim-i
ahvâl kitabları sadece ölüm tarihini (h. 400 veya 401 : m. 1009/1011) ve
yazarlıktaki şöhretini bildirerek ve şiirlerinden pasajlar nakl ederek
bahs etmişlerdir²³. 'Utbi, Sebüktegin'in Bust'ı feth etmek suretiyle elde
ettiği kazançlardan birisinin Ebu'l-Feth Bustî olduğunu kayd etmek su-
retiyle bu büyük şâirin kıymetini belirtmiştir²⁴. 'Utbi ile tanışan ve
onun, eserine derc ettiği bir çok arabça kaside, mersiye ve nasihata mü-
teallik beyitleriyle²⁵ bize intikâl ettirdiği Ebu'l-Feth Bustî, 'Utbi'nin biz-
zât onun ağzından nakl ettiği rivayete göre Sebüktegin'in Bust'ı zapt et-
tiği sıralarda yukarıda adı geçen Baytüz'ün sır kâtibliği vazifesini gör-
mekte olup efendisinin kaçmasından sonra saklanmıştı. Dirâyet ve fazilet-
leri Sebüktegin'e haber verilince, Gazne hükümdarı onu yanına çağırta-
rak kendisine iltifatta bulunmuş ve Baytüz yanında gördüğü hizmeti ken-
di yanında da ifâ etmesini istemişti. Ebu'l-Feth bunun üzerine, Gazne pa-
dîşahının kendi durumu hakkında yeteri derecede vukufu bulunmadığı-
na, şimdiye kadar hizmet ettiği kimsenin onun düşmanı olduğunu, bu

22 bk. 'Utbi, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Cebbâr, *Târîh el-Yemîni* (el-Feth el-
Vehbî adlı şerh'nin hâmişinde), Mısır 1286, I, s. 72. = Curbâzâkânî, Ebu'l-Şeref Nâsîh b. Zafer,
Tercüme-i Târîh-i Yemîni (nşr. Cafer Şî'âr), Tahran hş. 1345, s. 26.; Yenicâmî Yazması no. 909
vr. 167a.

23 Gerek İbn Hallikân, *Vefâyât el-a'yân*, Kahire 1948, III, s. 58-60 ve gerek *Reyhânetü'l-edeb'*
de Muhammed Ali Tebrizî (I, s. 162-164) onun hayatı hakkında başkaca bir bilgi vermemekte ve
sadece şiirlerinden bazı numuneleri kayıdla yetinmektedirler. Ayrıca bk. Abbâs-ı Pervîz, *Devâline*
ve Gazneviyân, Tahran hş. 1336, s. 157-162 ve 478-479.; Füçk, J.W., *al-Bustî*, mad. *El*.

24 'Utbi, I, s. 67-71 (Curbâzâkânî, s. 24-26).

25 bk. Curbâzâkânî eser indeksi.

sebeble ileride belki töhmet altında kalabileceğini izâh ederek, Baytüz meselesi hall olununcaya kadar hükümdarın buyuracağı bir yerde kalmasının münasib olacağını takdirini ricâ etmiş ve bu isteği Sebükteğın tarafından ma'kûl karşılanarak bir süre Ruhhac'da kalması ve orada hükümdarın emrini beklemesi tebliğ olunmuştu. Bir müddet sonra yine 'Utbi'nin nakl ettiği kendi ifadesine göre, Ebu'l-Feth, Sebükteğın'in emri üzerine onun yanına giderek divân-ı resâil başına geçirilmiş ve Sultan Mahmûd zamanında bir müddet bu mevkiî muhafaza etmiştir. Ancak daha sonra Ebu'l-Feth'in gözden düştüğü ve bu vazifesinden uzaklaştırılarak «Türk diyarına» sürüldüğü yine 'Utbi'nin ifadesinden anlaşılıyor²⁶.

Pendnâme metnini vermiş olan eş-Şebânkâre'i'nin, bunun Ebu'l-Feth el-Bustî hattiyle kaleme alınmış olduğu ifadesi, bu hususu kabul veya reddeden başka hiç bir kaynağa mâlik olmamızın göre, yegâne dayanak noktamız olarak kalıyor. Ebu'l-Feth'in bilinen aydın, şâir ve edîb hüviyeti bu iddiayı elbette destekleyen bir mâhiyet taşır. M. Nâzım, 'Avfi'nin ifadesindeki, n a s î h a t'ların Sebükteğın'in Bust'u zabt etmek üzere harekete geçerken edildiği kaydına dayanmak ve 'Utbi'nin verdiği ve Ebu'l-Feth'in ancak Bust'un zaptından ve hatta bunu müteakip bir müddet Ruhhac'da kaldıktan sonra Sebükteğın'in hizmetine girdiği mâhiyetindeki bilgiyi göz önünde tutmak suretiyle *Pendnâme*'nin bu zât tarafından yazılmış olamayacağını ileri sürmektedir²⁷. Biz aynı düşünceye katılamayacağız. Bir kerre 'Avfi'nin verdiği bilgi, yukarıda da belirtildiği gibi, ancak *Pendnâme* metni bulduktan sonra bunun varlığını îmâ eder görünen, aslında ise, her hükümdarın sefere çıkarken yerine bıraktığı oğluna vermesi olağan öğütlerden başka bir şey kasetmeyen, umumî mâhiyette bir kayıt değerini taşımaktadır. Sebükteğın'in Bust civarına yalnız 977'de değil, çok daha sonraki tarihlerde de sefer tertipleme zorunda kalmış olduğu düşünülecek olursa, 'Avfi'nin eserinde bulunan kaydın bu hazırlıklardan hangisine uygun düşeceğini tesbit etmenin güçlüğü ortaya çıkar.

Gerçekten de biz 'Utbi'nin tafsilâtlı olarak verdiği bilgidan, Sebükteğın'in 986/987 Hindistan seferi esnasında Gazne'den uzaklaşmış olmasından faydalanan Sistan hükümdarı, yukarıda adı geçen Halef b. Ah-

26 'Utbi, ayn.yer. (Curbâzâkânî, s. 24-26). Bustî'nin ölümü için h. 400 veya 401 (m. 1009-1011) yılları verilmektedir, bk. yukarıdaki not. Ayrıca krş. Fück, J.W., *al-Bustî*, mad. *El*².

27 The Pand-Nâmah, s. 621.

izah etmek bakımından pek mümkündür. Nitekim 'Utbi, «Togan'ın sözünde durmayıp hile yoluna saptığı meydana çıktıktan sonra» (Bust önündeki) sahrada yapılan bir toplantıda Sebüktegin ile Toğan arasında ağır bir münakaşa geçtiğini her ikisinin birbirlerini yaraladıklarını, Toğan'ın çıkan karışıklıktan faydalanarak Bust şehrine kapandığını, fakat Sebüktegin'in kısa sürede şehri zapt ettiğini hikâye etmektedir. Ona göre Toğan Şebânkâre'i'nin bildirdiği gibi öldürülmemiş, o ve her halde bu sırada tekrar barışmış olduğu Baytüz Kirman'a kaçmışlar ve Sebüktegin Bust'e, adı zikr olunmayan bir zâtı tayin ederek²² Kusdar üzerine yürümüştür.

Şebânkâre'i'nin *Pendnâme*'yi Sebüktegin ağzından veya onun emriyle kaleme aldığını - bu hususun biraz aşağıda münakaşasını yapacağız - kayd ettiği Ebu'l-Feth Bustî, Sebüktegin ve Sultan Mahmûd devrinin (998-1030) en büyük edîb ve münşilerinden idi. Tam adı 'Ali b. Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. 'Abdül'azîz olan bu zât hakkında terâcim-i ahvâl kitapları sadece ölüm tarihini (h. 400 veya 401 : m. 1009/1011) ve yazarlıktaki şöhretini bildirerek ve şiirlerinden pasajlar nakl ederek bahs etmişlerdir²³. 'Utbi, Sebüktegin'in Bust'ı feth etmek suretiyle elde ettiği kazançlardan birisinin Ebu'l-Feth Bustî olduğunu kayd etmek suretiyle bu büyük şâirin kıymetini belirtmiştir²⁴. 'Utbi ile tanışan ve onun, eserine derc ettiği bir çok arabça kaside, mersiye ve nasihata müteallik beyitleriyle²⁵ bize intikâl ettirdiği Ebu'l-Feth Bustî, 'Utbi'nin biz zât onun ağzından nakl ettiği rivayete göre Sebüktegin'in Bust'ı zapt ettiği sıralarda yukarıda adı geçen Baytüz'ün sır kâtilbliği vazifesini görmekte olup efendisinin kaçmasından sonra saklanmıştı. Dirâyet ve faziletleri Sebüktegin'e haber verilince, Gazne hükümdarı onu yanına çağırarak kendisine iltifatta bulunmuş ve Baytüz yanında gördüğü hizmeti kendi yanında da ifâ etmesini istemişti. Ebu'l-Feth bunun üzerine, Gazne padişahının kendi durumu hakkında yeteri derecede vukufu bulunmadığına, şimdiye kadar hizmet ettiği kimsenin onun düşmanı olduğunu, bu

22 bk. 'Utbi, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Cebbâr, *Târîh el-Yemîni* (el-Feth el-Vehbî adlı şerh'nin hâmişinde), Mısır 1286, I, s. 72. = Curbâzâkânî, Ebu'l-Şeref Nâsîh b. Zafer, *Tercüme-i Târîh-i Yemîni* (nşr. Cafer Şî'âr), Tahran hş. 1345, s. 26.; Yenicâmi Yazması no. 909 vr: 167a.

23 Gerek İbn Hallikân, *Vefâyât el-a'yân*, Kahire 1948, III, s. 58-60 ve gerek *Reyhânetü'l-edeb*'de Muhammed Ali Tebrizi (I, s. 162-164) onun hayatı hakkında başkaca bir bilgi vermemekte ve sadece şiirlerinden bazı numuneleri kayıdla yetinmektedirler. Ayrıca bk. Abbâs-ı Pervîz, *De'âlime ve Gazneviyân*, Tahran hş. 1336, s. 157-162 ve 478-479.; Fück, J.W., *al-Bustî*, mad. E1².

24 'Utbi, I, s. 67-71 (Curbâzâkânî, s. 24-26).

25 bk. Curbâzâkânî eser indeksi.

sebeble ileride belki töhmet altında kalabileceğini izâh ederek, Baytüz meselesi hall olununcaya kadar hükümdarın buyuracağı bir yerde kalmasının münasib olacağını takdirini ricâ etmiş ve bu isteği Sebüktegin tarafından ma'kûl karşılanarak bir süre Ruhhac'da kalması ve orada hükümdarın emrini beklemesi tebliğ olunmuştu. Bir müddet sonra yine 'Utbi'nin nakl ettiği kendi ifadesine göre, Ebu'l-Feth, Sebüktegin'in emri üzerine onun yanına giderek divân-ı resâil başına geçirilmiş ve Sultan Mahmûd zamanında bir müddet bu mevki muhafaza etmiştir. Ancak daha sonra Ebu'l-Feth'in gözden düştüğü ve bu vazifesinden uzaklaştırılarak «Türk diyarına» sürüldüğü yine 'Utbi'nin ifadesinden anlaşılıyor²⁶.

Pendnâme metnini vermiş olan eş-Şebânkâre'î'nin, bunun Ebu'l-Feth el-Bustî hattıyla kaleme alınmış olduğu ifadesi, bu hususu kabul veya reddeden başka hiç bir kaynağa mâlik olmadığımız göre, yegâne dayanak noktamız olarak kalıyor. Ebu'l-Feth'in bilinen aydın, şâir ve edîb hüviyeti bu iddiayı elbette destekleyen bir mâhiyet taşır. M. Nâzım, 'Avfi'nin ifadesindeki, n a s î h a t'ların Sebüktegin'in Bust'u zabt etmek üzere harekete geçerken edildiği kaydına dayanmak ve 'Utbi'nin verdiği ve Ebu'l-Feth'in ancak Bust'un zaptından ve hatta bunu müteakip bir müddet Ruhhac'da kaldıktan sonra Sebüktegin'in hizmetine girdiği mâhiyetindeki bilgiyi göz önünde tutmak suretiyle *Pendnâme*'nin bu zât tarafından yazılmış olamayacağını ileri sürmektedir²⁷. Biz aynı düşünceye katılamayacağız. Bir kerre 'Avfi'nin verdiği bilgi, yukarıda da belirtildiği gibi, ancak *Pendnâme* metni bulunduktan sonra bunun varlığını imâ eder görünen, aslında ise, her hükümdarın sefere çıkarken yerine bıraktığı oğluna vermesi olağan öğütlerden başka bir şey kasetmeyen, umumî mâhiyette bir kayıt değerini taşımaktadır. Sebüktegin'in Bust civarına yalnız 977'de değil, çok daha sonraki tarihlerde de sefer tertiplemek zorunda kalmış olduğu düşünülecek olursa, 'Avfi'nin eserinde bulunan kaydın bu hazırlıklardan hangisine uygun düşeceğini tesbit etmenin güçlüğü ortaya çıkar.

Gerçekten de biz 'Utbi'nin tafsilâtlı olarak verdiği bilgiden, Sebüktegin'in 986/987 Hindistan seferi esnasında Gazne'den uzaklaşmış olmasından faydalanan Sistan hükümdârı, yukarıda adı geçen Halef b. Ah-

26 'Utbi, ayn.yer. (Curbâzâkânî, s. 24-26). Bustî'nin ölümü için h. 400 veya 401 (m. 1009-1011) yılları verilmektedir, bk. yukarıdaki not. Ayrıca krş. Fück, J.W., *al-Bustî*, mad. *Eİ*².

27 The Pand-Nâmah, s. 621.

med'in Bust'e hâkim olduğunu, hattâ burada hutbeyi kendi adına okutup para bastırıldığını ve vergi topladığını öğrenmekteyiz²⁸. 'Utbi, Sebüktegin'in Hind seferinden dönüşü esnasında Bust'a yaklaştığı zaman Halef'in buradaki adamlarının korkup kaçtığını, Sebüktegin'in Sistan üzerine yürümeğe karar verip hazırlığa girişmesi üzerine Halef'in bir elçi ile bu bölgeden gasbettiği vergiyi, bunlara kendi hediyelerini de katarak Sebüktegin'e gönderip, vâki olan yakışıksız hareketinden ötürü özür dilediğini ve Gazne hükümdarının onun özrünü kabul ederek, hazırlandığı Sistan seferinden vaz geçmiş olduğunu uzun uzun hikâye eder²⁹.

Yine 'Utbiye göre Halef b. Ahmed bu olaylardan takriben on yıl sonra (996'da) Karahanlılar'dan Ebu'l-Hasan Nasr b. 'Ali'nin Sâ mânî ülkesine taarruzu sırasında, bunu Sebüktegin ile savaşa teşvik ederek, Gazne hükümdarı ile Karahanlılar arasındaki mücadeleden faydalanmağı ve Bust'ı ve civarını ele geçirmeği ummuş, fakat bu sefer de, onun bu hareketini haber alıp cezalandırmak üzere Sebüktegin'in Sistan üzerine yürümeği kararlaştırması üzerine yeniden Gazne hükümdarından özür dilemek zorunda kalmış ve yine aff edilmiştir³⁰. Onun özrünün kabulünde anlaşıldığına göre Ebu'l-Feth Bustî'nin Sultan nezdinde şefaati müesir olmuş görünüyor³¹.

Bu durumda, Sebüktegin 986/987 ve 996 yıllarında Sistan seferine hazırlıkta bulunduğuna göre, *Pendnâmesini*, bu tarihlerden birisinde imlâ etmiş veya yazılmasını Ebu'l-Feth'e sipariş etmiş olabilir; çünkü bu tarihlerin her ikisinde de Ebu'l-Feth artık çokdan beri onun divân-ı resâil başkanı bulunmakta idi. Şebânkâre'î'nin, *Pendnâme*'nin yazılışını, Mahmûd'un Bilgetegin'in kızı ile evlendiğini bildirdikten sonra, hikâye etmesi de bu düşünceyi destekler mâhiyettedir. Eserin yazılış tarihini kanımızca daha sıhhatli bir şekilde tesbit etmek de mümkündür. Eş-Şebânkâre'î'nin ifadesi bunun Mahmûd'un gençlik yıllarına düşüğünü belirttiğini³² ve Mahmûd da 9/10 Muharrem 361 (1/2 Kasım 971) de³³ doğmuş olduğuna göre yukarıda bildirilen tarihlerden 987, yani onun ancak 16 yaşında bulunduğu tarih *Pendnâme*'nin yazılış için pek âlâ uygun görülebilir.

28 'Utbi, I, s. 351-352 (Curbâzâkânî, s. 202.); Mirhond, *Târih-i Ravzat üs-Safâ*, Tahran hş. 1339, IV., s. 23-24. Ayrıca krş., Nâzım, *Sultan Mahmûd*, s. 188.

29 bk. Ayn. eserler, ayn. yerler.

30 'Utbi, I, s. 354-355 (Curbâzâkânî, s. 203-204.); *Ravzat us-Safâ*, IV, s. 24. Ayrıca krş. Nâzım, *Sultan Mahmûd*, s. 189.

31 bk. Ayn. eserler, aynı yerler.

32 Yenicâmi yazması no. 909, vr. 167a :... و چون بمهد شباب رسید ...

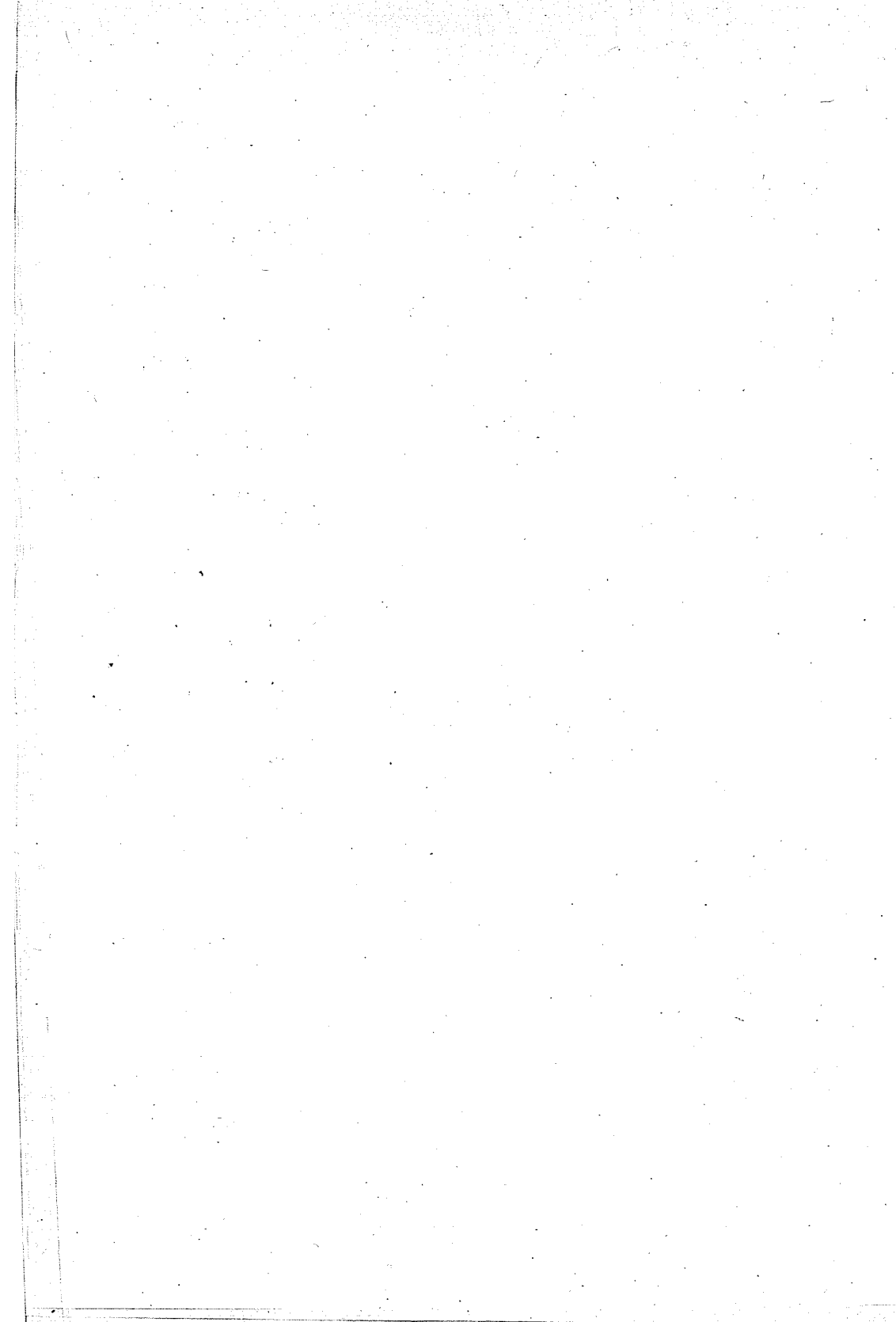
33 bk. Nâzım, *Sultan Mahmûd*, s. 34.

Son olarak *Pendnâme*'nin yazarı meselesine temâs edelim. Gazneliler tarihi ile uğraşan bilginlerden C. E. Bosworth, Sebükteğîn'in böyle bir pendnâmeyi şahsen imlâ edemeyeceği, onun bilgi ve kültür bakımından bu derecede yetenekleri bulunamayacağı düşüncesindedir³⁴. Bosworth bu risâlenin onun adına bir iranlı danışman tarafından yazıldığını ve hattâ sonraları Gazne hânedânının Sultan Mahmûd devrinde ulaştığı parlaklığın ışığı altında, bir yakıştırma olarak kaleme alınmış olabileceğini kabule mütemâyildir. Umumiyetle küçük yaşta esir edilip tahsil ve terbiye görmeden köle olarak satılmış olduğu an'anesinin kabul edilmesine rağmen uzun yıllar Sâ mânîler gibi islam medeniyetinin en parlak devrelerinden birisini yaşatmış ve Selçukîler dâhil kendisinden sonra iktidara gelen devletlerin medeniyet ve müesseselerine geniş çapta örnek olmuş bir hânedânın emrinde, Alptegin ve Bilgetegin gibi devlet kurmuş adamların maiyyetinde çalışmış ve bunlardan daha başarı elde etmiş olan Sebükteğîn'in, umumî islamî geleneklerin hemen her iktidar sahibine intikâl etmiş görgülerinden mahrum bulunduğunu kabul edemiyoruz. Kaldı ki, *Pendnâme*'nin yazılışına adı karışan Ebu'l-Feth Bustî, pend (=nasihat) ile ilgili kaside ve şiirleri ile şöret kazanmış bir şahsiyettir³⁵.

Pendnâme'nin bu yeni neşrinde Yeni Câmi no. 909'daki Mecnâ el-Ensâb nüshasını esas olarak aldık. Bazı noktalarda da Nâzım'ın neşrettiği Paris nüshasından faydalandık. Bu iki nüsha arasındaki farkları da aşağıda gösterdik. Bu metinde Yeni Câmi nüshası Y, Paris nüshası ile P harfi ile ifade edilmiştir.

34 bk. *Early Sources ...First Four Ghaznavid Sultans*, s. 19-20.

35 bk. İbn Hallikân, *Vefâyât el-a'yân*, III, s. 58-60.; Muhammed Ali Tebrizi, *Reyhânetü'l-edeb*, I, s. 162-164 ve Abbâs-ı Pervîz, *Deyâlîme ve Gazneviyân*, s. 161.

پندنامه

vr. 167^a Y

226^b P

سبکتگین در حق امیر محمود پندنامه بنوشت⁽¹⁾ بخط ابوالفتح بستی که وزیر سبکتگین بود⁽²⁾ و امیر محمود آن پندنامه را همچون حرزی حفظ کرد⁽³⁾ و هر روز میخواندی⁽⁴⁾ تا کارش بسلطنت رسید⁽⁵⁾ و بعضی ازان پندنامه اینست که نوشته شد و بنیاد از کیفیت احوال خود و ابتداء کارها خود کرده است که چگونه بود و هذا پندنامه. پندنامه امیر سبکتگین رحمة الله علیه: ⁽⁶⁾ چنین گفت امیر سبکتگین⁽⁷⁾ مر فرزند خود را محمود⁽⁸⁾ گفت ای پسر بدانکه⁽⁹⁾ این سخنها که با تو خواهم گفت مرا غرض آنست که⁽¹⁰⁾ من احوال خود با تو بگویم تا⁽¹¹⁾ تو بدانی که⁽¹²⁾ من از عهد طفولیت تا امروز که حاکم مملکتی ام باستقلال⁽¹³⁾ خدای تعالی بر سر من چه حالات گذرانید و چگونه بندگی افتادم و باز چگونه پادشاهی رسیدم و نیکو گوش دار⁽¹⁴⁾ و بدانکه⁽¹⁵⁾ من⁽¹⁶⁾ در⁽¹⁷⁾ ترکستان از قبیله ام⁽¹⁸⁾ که ایشانرا⁽¹⁹⁾ بر سخانیان⁽²⁰⁾ گویند. این نام ازان سبب⁽¹²⁾ بر آن قبیله افتاد که⁽²²⁾ از قدما⁽²³⁾ هانا⁽²⁴⁾

(1) سبکتگین ... بنوشت Y : و این پندنامه امیر سبکتگین املا کرد P || (2) بخط ... بود Y || و ابوالفتح بستی بخط خود نوشت P || (3) آن ... حفظ کرد Y : بعد از پدر آزا در غلاف گرفته بود P || (4) میخواندی Y : مطلع کردی || (5) تا کارش بسلطنت رسید P : - Y || (6) و بعض ... علیه Y : - P || (7) چنین ... سبکتگین Y : اول P || (8) مر فرزند خود را محمود Y : - P || (9) بدانکه Y || (10) این سخنها ... که Y : - P || (11) من احوال خود با تو بگویم تا P : - Y || (12) که P : - Y || (13) من ... باستقلال Y : - P || (14) بر سر ... گوش دار Y : در هر ذاتی خاصیتی نهاد که آن خاصیت در آن آدمی البته پیدا شود || (15) بدانکه P : بدانکه Y || (16) من Y : تخم من P || (17) در : از P || (18) قبیله ام Y : قبیله ایست P || (19) ایشانرا Y : آزا P || (20) بر سخانیان Y : بر سخان P || (21) ازان سبب Y : - P || (22) افتاد که : ازان افتاد که P || (23) از قدما Y : پروزگار قدیم P || (24) هانا Y : - P ||

یکی از ملوک فارس⁽¹⁾ بترکسان افتاده بود⁽²⁾ و ملک ترکستان⁽³⁾ شده⁽⁴⁾ اورا و بارس خان خواندندی⁽⁵⁾ و بکثرت استعمال برسرخان شد و بذر من⁽⁶⁾ نامش را⁽⁷⁾ جوق بود و در آن قبیله هرکس که بهادر باشد اورا قرا بچکم گفتندی⁽⁸⁾ و بذر من بغایت زور آور و قوی بود چنانک⁽⁹⁾ استخوان پیل⁽¹⁰⁾ بدست بشکستی و همه جوانان آن قبیله سپر از وی بیفکندندی⁽¹¹⁾ و نامی داشت⁽¹²⁾ از کان⁽¹³⁾ سخت⁽¹⁴⁾ کشیدن⁽¹⁵⁾ و کشتی گرفتن و سواری⁽¹⁶⁾ و امثال این⁽¹⁷⁾ و رسم قبایل ترکان آنست که قبیله بر قبیله تاختن کنند و بذر من تنها برفتی بیگانگان زدی و ایشازا^(167b) غارت کردی⁽¹⁸⁾ و اورا فرزندان بسیار⁽¹⁹⁾ بودند و پسر سومین⁽²⁰⁾ من بودم و او مهمازا⁽²¹⁾ (227a) دوست داشتی⁽²²⁾ و همه روز مهمانان بخانه او آمدندی⁽²³⁾ - روزی جمعی⁽²⁴⁾ مهمانان رسیدند و در میانه⁽²⁵⁾ ایشان پیر مردی کاهن بود⁽²⁶⁾ و من با دیگر طفلان در گوشه خرگاه⁽²⁷⁾ نشسته بودم. پیر چون چشم بر من افکند مرا⁽²⁸⁾ پیش خود خواند و بکف⁽²⁹⁾ دست من نگاه کرد و گفت ای پسر⁽³⁰⁾ بسا شگفتا⁽³¹⁾ و عجایب⁽³²⁾ که بر سر تو⁽³³⁾ خواهد گذشت و ترا دولتی بزرگ می نماید⁽³⁴⁾

(1) فارس Y : ایران زمین P || (2) افتاده بود Y : شد P || (3) ترکستان P : - Y || (4) شده Y : گشت P || (5) بارس خان خواندندی Y : پارسی خوان گفتندی P || (6) بذر من Y : پدرم را P || (7) نامش را Y : نام P || (8) و در آن... گفتندی Y : و لقب برسرخان - و برسرخان بلفظ ترکان زور آور باشد Y || (9) و بذر من ... چنانک Y : پدرم چندان زور داشت که P || (10) پیل Y : پای اسب P || (11) همه ... بیفکندندی Y : - P || (12) و ... داشت P : - Y || (13) کان Y : زه کان P || (14) سخت Y : - P || (15) کشیدن Y : گسیختن P || (16) و سواری P : - Y || (17) امثال این Y : غیره P || (18) قبایل ترکان ... کردی Y : او آن بود که به تنها سلاح بر گرفتی و به پایگاه بیگانگان زدی و غارت و کشتن کردی و برده آوردی و رسم ترکان هم چنین است که بر بکدیگر تاختن کنند P || (19) بسیار P : - Y || (20) سومین Y : سیومش P || (21) او مهمازا P : اورا مهمان عجب Y || (22) داشتی P : بردی Y || (23) و همه ... آمدندی P : Y || (24) جمعی P : - Y || (25) میانه Y : میان P || (26) کاهن بود Y : بود کاهن P || (27) خرگاه Y : خانه خرگاه P || (28) جرن ... مرا Y : مرا چون بدید P || (29) بکف P : در کف Y || (30) پسر Y : - P || (31) شگفتا Y : شگفتی P || (32) عجایب Y : - P || (33) تو Y : این کودک P || (34) ترا ... می نماید Y : او بامیری رسد P ||

و نسل تو (1) همه (2) پادشاهان خواهند بود (3) و (4) آن سخن (5) در دل من اثر کرد و (6) در دل گرفتم و همت در آن بستم (7) و امروز هرچه مرا پیش آمد سخن آن پیر مرا یاد آید (8) - و قضا چنان بود (9) که در آن هفته قومی از ترکان (10) که ایشانرا تخسیان (11) گویند بر بنگاه بذر من تاختن آوردند و غارت کردند و جمله مال و کودکان و زنان بردند و بذر در آن روز بشکار رفته بود (12) - و مرا به بردگی بردند و آن روز مرا دوازده سال بود (13) و چون بیامد هیچ نتوانست کرد که (14) از آن جایگاه (15) تا مقام (16) تخسیان مسافتی دور بود دو سه روزه راه رفته بودند (17) و بذرم تنها بود رفتن متعذر آمد حالیا زفت (18) و حال بذر ندانستم که بعد ازین بچه رسید آما (19) مرا با دیگر طفلان (20) به خیل خانه (21) تخسیان (22) آوردند (23) و مدتی مرا بدنباله گوسفندان کردند و در آن کوهها و صحراها گوسفند چرانیدی (24) و آن قوم همه بت پرست بودند (25) و در صحرائی سنگی نهاده بود بر مثال آدمی (26) و آنرا (27) سجده کردند و آنجا زیارت گاهی بود ایشانرا (28) و همه وقت قربانها در پای بت کردند و جمعیت بدان موضع بردندی (29) و هر روز گذر من بدان (30)

(1) تو : Y او P || (2) همه Y : P - || (3) خواهند بود : Y باشند P || (4) و Y : من P || (5) سخن و Y : سخن را P || (6) ر کرد و Y : P - || (7) و همت ... بستم Y : P - || (8) - و امروز ... آید P : Y - || (9) بود Y : افتاد P || (10) از ترکان P : Y - || (11) بخسیان Y : بختیان P || (12) بر بنگاه ... بود Y : بر قبيله ما تاختن کردند و پدر ما شکار رفته بود ایشان بنگاه مارا غارت کردند P || (13) و مرا ... بود P : Y - || (14) چون ... کرد که Y : P - || (15) آن جایگاه Y : ما P || (16) مقام Y : زمین آن P || (17) دوسه ... بودند Y : P - || (18) بذرم ... زفت Y : پدر مرا ممکن نشد بطلب من آمدن P || (19) حال ... آما Y : P - || (20) با ... طفلان Y : P - || (21) به ... خانه Y : قبيله P || (22) بخسیان Y : بختیان P || (23) آوردند Y : بردند P || (24) مدتی ... چرانیدی Y : P - || (25) و آن ... بودند Y : و ایشان بت پرستیدندی P || (26) سنگی ... آدمی Y : یک سنگ به شکل آدمی تراشیده بودند P || (27) و آنرا Y : گوفتی خود رسته است همه وقت پیش آن سنگ P || (28) و آنجا ... ایشانرا P : Y - || (29) و همه ... بردندی Y : مرا بگوسفند چرانیدن مشغول کردند و بصحرا بودی P || (30) بدان Y : بر این P ||

بت بودی و هرگاه که من آن بت بدیدی اگرچه کودک بودم در خاطر من بگذشتی⁽¹⁾ که این مردمان بر هیچ اند⁽²⁾ که هر روز پیش سنگی سجده می کنند⁽³⁾ و روزی می گذشتم ازان رودگانها و نجاستها که از قربانها افتاده بود بر کرتم و همه دران بت پیچیدم و همه را بوحل و سرگین بیالودم و با دل گفتم اگر این سنگ را خاصیتی هست مرا مکروهی رسد و اگر هیچ خاصیت ندارد این جماعت همه گم راه اند⁽⁴⁾ و خود مرا از آن سنگ چه مکروه رسیدی؟⁽⁵⁾ علی هذا روز دیگر آن ملاعین بیامدند و تعجب کردند گفتند کرا زهره بوده است که با خدای ما چنین کرده من ایستاده بودم و هیچ نمی گفتم⁽⁶⁾ پس هر روز چنین کردم و یقین من در خدا شناسی زیاده شدی⁽⁷⁾ و جون⁽⁸⁾ چهار سال نبود که من⁽⁹⁾ در میان ایشان⁽¹⁰⁾ بودم. پس⁽¹¹⁾ مرا با چندین⁽¹²⁾ غلام دیگر بشهرها ماوراءالنهر آوردند و بفروختند و بازرگانی بود مسلمان نیکو اعتقاد⁽¹³⁾ نام او نصر حاجی از شهر جاج⁽¹⁴⁾ سمرقند بود⁽¹⁵⁾ مرا⁽¹⁶⁾ با ده غلام دیگر بخزید⁽¹⁷⁾ و عزم کرد که مارا⁽¹⁸⁾ از شهر⁽¹⁹⁾ نخشب بخارا⁽²⁰⁾ آورد و من هم در نخشب⁽²¹⁾ رنجور شدم. رنجوری صعب چنانچ نصر طمع از من پرید⁽²²⁾ و مرا بدست⁽²³⁾ پیر زنی سپرد و خرج بوی⁽²⁴⁾ داد و گفت اگر بیز تجهیز کن⁽²⁵⁾ و نصر رفت⁽²⁶⁾

(1) هرگاه ... بگذشتی Y : مرا خدای بدل افگند P || 2) مردمان بر هیچ اند Y : بختیان بدبخت قومی اند P || 3) که هر ... کنند P : - Y || 4) می گذشتم ... گم راه اند و Y : گفتم من با این بت گستاخی کنم به بنم که مرا مکافاتی می شود - پس بدیدم و ازان نجاست و بیلیدها که ازان قربانها که از برای آن بت کرده بودند افتاده بود بر سر چوبی کردم و بر روی و بر تن آن صورت اندودم P || 5) و خود ... رسیدی Y : روز دیگر مرا هیچ آسیبی نرسید و خود چه رسیدی از سنگ جاد بر من P || 6) علی هذا ... گفتم Y : - P || 7) پس ... شدی Y : - P || 8) جون Y : من P || 9) نبود که من Y : - P || 10) ایشان Y : آن قوم P || 11) پس Y : - P || 12) چندین Y : چند P || 13) و بازرگانی ... اعتقاد Y : مرا خواجه بخزید P || 14) نام ... جاج Y : از شهر جاج نام او نصر حاجی P || 15) سمرقند بود Y : - P || 16) مرا Y : و نصر مرا P || 17) بخزید Y : - P || 18) و عزم کرد که مارا Y : - P || 19) از شهر Y : بفهر P || 20) بخارا Y : - P || 21) هم در نخشب Y : آنجا P || 22) رنجوری ... پرید Y : - P || 23) بدست P : به Y || 24) خرج بوی Y : زری چند P || 25) اگر ... کن Y : این را خرج میکن تا به شود P || 26) نصر رفت Y : - P ||

و من سه سال (1) (227^b) رنجور بودم (2) و نصر هر سال بیامدی به برده خریدن و من همچنان رنجور بودم و مرا بگذاشت (3) و آن پیر (4) زن عورتی صالحه بود و بمن شفیق بود و (5) مرا نمی گذاشت (6) بغیر از مداوات که طیب گفتی چیزی دیگر خوردمی (7) (168^a) و من بغایت (8) ضعیف بودم (9) و هر چند گفتمی مرا نان و گوشت دهید ندادندی (10) روزی آن زن از خانه غایب شد و من قدری زر داشتم (11) (12) و آن زن را بسری بود جوانی نیکو سیرت و (13) با من دوست و برادر بود و دست برادری مرا داده (14) او را (15) گفتم از برای من پاره (16) گوشت و قدری جغرات بیار او (17) برفت (18) گوشت و جغرات (19) بیاورد و دیدگ بر نهاد و پخت و من (20) بخوردم آن روز بهتر بودم (21) پس قریب یک هفته آن مرد می رفت و گوشت می آورد و من میخوردم تا قوت گرفتم (22) و (23) حال با آن زن (24) بگفتم و او نیز از همان طعام بمن می داد بقریب یک ماه چنان شدم که بحد اول باز رفتم (25) و مرا بتامی به شد (26) و مرا هوس سلیح گری و سواری بود (27) و آن مرد که (28) با من برادر (29) بود پیشه او سلاح شوری بودی (30) و میدانی بر در خانه داشت هر روز (31)

(1) سه سال P : مدتی Y || (2) رنجور بودم Y : در آن رنجوری بماندم P ||
 (3) و نصر ... بگذاشت P : - Y || (4) پیر Y : - P || (5) عورتی ... بود Y : - P ||
 (6) نمی گذاشت Y : - P || (7) که طیب ... خوردمی Y : طیب هیچ ندادی P || (8) بغایت Y : - P || (9) بودم Y : شده بودم P || (10) و هر ... ندادندی P : - Y || (11) آن زن ... داشتم Y : خفته بودم از دور کاغذی پیچیده دیدم بستدم و باز کردم - پراز قره شکسته بود صبر کردم تا آن زن از خانه بیرون رفت P || (12) جوانی ... و P : - Y || (13) و برادر Y : - P ||
 (14) دست ... داده Y : آن قره بوی دادم و P || (15) او را P : - Y || (16) پاره Y : قدری P ||
 (17) او Y : - P || (18) برفت Y : رفت P || (19) گوشت و جغرات Y : و P || (20) و دیدگ ... من P : - Y || (21) روز ... بودم Y : شب خوش بخفتم P || (22) پس ... گرفتم Y : و تا سه روز آن جوان به پنهان مادر آن گوشت و جغرات می داد تا به شدم P || (23) و Y : باز P || (24) با آن زن Y : بزنی P || (25) و او نیز ... رفتم Y : - P || (26) و مرا ... شد Y : - P || (27) و مرا ... بود Y : - P || (28) مرد که Y : بسر مردی P || (29) با من برادری Y : - P || (30) پیشه ... بودی Y : در سلاح گری استاد بود P : - Y || (31) و میدانی ... روز Y : - P ||

جمی از بزرگ زاده‌گان بیامدندی⁽¹⁾ و از وی سلاح‌گری آموختندی⁽²⁾ و من نیز چون چندان قوت یافته بودم که کمانی می کشیدم مرا نیز تعلیم می داد تا در سلاح شوری نیک شدم و هیچ چیز از من دریغ نداشت⁽³⁾ و نصر در⁽⁴⁾ آن سال باز آمد و مرا بر گرفت و⁽⁵⁾ بخارا⁽⁶⁾ آورد و بامیر الپتگین فروخت بانه غلام دیگر⁽⁷⁾ و امیر الپتگین مرا نیکو داشتی و⁽⁸⁾ بر سر هر نه⁽⁹⁾ غلام مهتر⁽¹⁰⁾ کرد و من هر روز شفقت خداوند خود در دل زیادت می داشتم و خدمت می کردم و الپتگین هر کاری که دشوارتر و خطیرتر بودی مرا فرمودی و هر کجا برفتمی مظفر باز آمدی⁽¹¹⁾ تا⁽¹²⁾ امروز که⁽¹³⁾ می بینی که⁽¹⁴⁾ خدای تعالی مرا بامیری⁽¹⁵⁾ رسانید⁽¹⁶⁾ و بر سر بندگان خود حاکم گردانید⁽¹⁷⁾ اکنون ترا نصیحت می کنم بدان و⁽¹⁸⁾ آگاه باش ای پسر که اگر ترا خدای تعالی همچون من امیری روزی گرداند بدانکه⁽¹⁹⁾ حکم بر بندگان خدای تعالی کردن کاری کوچک⁽²⁰⁾ نیست و پادشاهی کاری خطرست⁽²¹⁾ و خطر جان در دست⁽²²⁾ باید که از خدای بترس⁽²³⁾ و چون تو از خدای بترسی⁽²⁴⁾ بندگان وزیردستان⁽²⁵⁾ از تو بترسند و باید که پارسا باشی که پادشاه و امیر⁽²⁶⁾ ناپارسا را حرمت و حشمت⁽²⁷⁾ نباشد⁽²⁸⁾ (228^a) و بدانک حکومت میسر نشود الا آنک خزانه پر باشد⁽²⁸⁾

(1) جمی . . . بیامدندی Y : و همه اهل نخب پسرانرا پیش او آوردندی P ||
 (2) از . . . آموختندی Y : سلاح و آداب سواری بیاموختی P || (3) و من . . . نداشت
 Y : پس مرا به برادری قبول کرده بود و دقیق تیراندازی و اسب دوآیندن و نیزه و شمشیر
 بیاموخت P || (4) در Y : - P || (5) بر گرفت و P : - Y || (6) بخارا Y : به بخارا P || (7) بامیر . . .
 کرد Y : مرا بر سر همه غلامان امیر کرد و اعتماد تمام بر من داشت و حال من به پیش امیر الپتگین
 بگفتند و امیر الپتگین یگانه سامانیان بود - مرا از نصر بخواست و نصر را میسر نه شده که ندهد مرا باده
 غلام باو فروخت P || (8) نیکو داشتی Y : - P || (9) نه Y : آن ده P || (10) مهتر Y : امیر P ||
 (11) و من . . . آمدی Y : و حال من بدین رسید که P || (12) تا Y : مرا P || (13) که Y : - P || (14)
 که Y : و مرا P || (15) مرا بامیری Y : امیری P || (16) رسانید Y : داد P || (17) و بر . . . گردانید
 این است احوال من P : - Y || (18) ترا . . . و Y : - P || (19) اگر . . . بدانکه P : - Y || (20)
 کاری کوچک Y : کوچک کاری P || (21) خطرست Y : با خطر است P || (22) خطر . . . دست Y :
 در دنیا خطر جاه هست و در آخرت خطر دین P || (23) و Y : - P || (24) بترسی Y : ترسان باشی
 P || (25) وزیردستان Y : خدای تعالی نیز P || (26) پادشاه و امیر Y : ملک P || (27) و حشمت
 Y : - P || (28) بدانک . . . باشد Y : و اول کاری آن کنی که خزانه را و بیت المال را آبادان داری که
 ملک را بمال توان داشتن ||

و اگر مال نباشد کس مطیع تو نشود¹ و مال جمع² نشود آلا برمدان عاقل
 بادیانت که بر تو متفق باشند³ و⁴ مردمرا⁵ با خود مشفق⁶ گردانیدن⁷ چاره
 نیکویست⁸ که با ایشان میکنی هم بزبان و هم بمال⁹ و این خصلتها همه محتاج همت
 بلندست¹⁰ زیرا که اگر همت بلند نباشد این خصایل حاصل نشود¹¹ و همت در
 آدمی همچون آتش و بادست¹² که میل¹³ بلندی کنند¹⁴ و لهو و بازی و لذت
 و شهوة¹⁵ مزاج خاک دارد که¹⁶ میل به شیب دارد¹⁷ پس مهم ترکاری¹⁸ جمع
 مالست¹⁹ از وجهی جمیل باشد²⁰ و من ترا نمی گویم که مال از رعیت²¹ بستان
 یا مردمان را مصادره کن چرا که مالی که بظلم و ناحق بستانی²² و در خزانه نهی²³
 دشمن دنیا و آخرت تو خواهد بود²⁴ و نیز نمی گویم که مالی که بر مردمان واجب
 است که بدهند مستان که آن حق حاکم است²⁵ باید که مالی که دانی که حق دیوان
 است باستمال و خوش دلی²⁶ بستانی و در وجه خزانه نهی و هر قضایایی که تعلق
 سیاست دارد و دران اهل نورزی²⁷ و بطریق عدل و شرع بیرون روی²⁸

1) مال ... نشود Y : ترا مال و زور و نعمت نباشد هیچ کس فرمان تو نبرد P || 2) جمع Y :
 حاصل P || 3) برمدان ... باشند Y : بامارت و تدبیر عقل و امارات میتر نشود آلا بیدل و راستی
 و جهد کن تا همه P || 4) و Y : - P || 5) مردمرا Y : مردمان را P || 6) باخود مشفق Y :
 مشفق خود P || 7) گردانیدن Y : گردانی P || 8) چاره نیکویست Y : - P || 9) که با ... بمال Y :
 بدانکه دل ایشان باحسان و بذل مال بدست آری و هیچ خلقی مطیع چون خودی نشود آلا بدانکه
 او را نباشد و تو بدی P || 10) این ... بلندست Y : باید که بلند همت باشی P || 11) زیرا که ...
 نشود Y : - P || 12) و بادست Y : است P || 13) میل Y : - P || 14) کنند Y : جوید P || 15)
 ولذت و شهوة P : Y || 16) که Y : همه P || 17) به ... دارد Y : پستی کند P || 18) پس ...
 ترا Y : باید که P || 19) مالست Y : مال P || 20) جمیل باشد P : جیل Y || 21) رعیت Y : رعایا P ||
 22) یا ... بستانی Y : که هر کس که مال نا واجب از رعایا بستاند از مال عنقریب وبال او باشد P ||
 23) Seklindedir. نهی Y'de || 24) در خزانه ... بود Y : چون گنجی تهی باشد پادشاهی بچه کار
 آید P || 25) مالی ... حاکم است Y : چنان نرم شو که مال حق از رعایا بستانی P || 26) مالی که
 دانی ... دلی Y : حق خدای تعالی بیش هیچ آفریده نگذاری و هر کرا حق واجب باشد بلفظ
 از وی P || 27) و در وجه ... نورزی Y : بدان مصرف که خدای تعالی و رسول علیه السلام
 فرموده است نگاه داری P || 28) و بطریق ... روی Y (olmalıdır زوی) : - P ||

و جایی که شمشیر باید¹ تازیانه را کار نفرمایی² و اگر تازیانه باید شمشیر تزی
 و در مملکت خود³ (168b) غافل مباش که کسانی باشند⁴ که سالها عاملی ولایت⁵
 کرده باشند و چون کسی از ایشان شکایت کند⁶ مالهایی که بسالها بظلم از رعایا
 ستده⁷ باشند بعضی بیش زیردستان و⁸ کسان تو بر کار⁹ کنند تا آن مال ببرند¹⁰
 و عاملی که¹¹ دو سه سال عاملی کرده باشند¹² از حال او پرس¹³ و شمارش¹⁴
 برگیر¹⁵ آنچه بروی درست¹⁶ شود که بناحق¹⁷ از رعایا¹⁸ ستده¹⁹ باشد آن مال
 را²⁰ از وی بستان²¹ و بصاحب حق باز ده و این مال را همیشه حال در خزانه
 منه²² و بگناه اول عامل را معزول مکن²³ باز سر کار فرست²⁴ که بسیار مردمان
 باشند که بزدن مالش نرم شوند و بیدار گردند²⁵ و من بعد راست زبان و راست قلم
 باشند²⁶ و کسانی که²⁷ دیگر باره تخلیط کنند ایشانرا²⁸ معزول کن²⁹ و هرگز
 عمل مفرمای که هرگز راستی از ایشان نیاید³⁰ و³¹ از کار لشکر و سپاه و سلاح
 ایشان³² و موجب و روزیهای³³

(1) باید : P : بکار آید Y (2 || Y : اگر Y : نیز جای که P || 3) در ... خود Y : - P || 4) که کسانی باشند
 Y : از کسانی P || 5) ولایت Y : - P || 6) و چون ... کند Y : - P || 7) بسالها ... ستده Y : بدتها
 توفیر کرده P || 8) بعض ... زیر دستان Y : نواب P || 9) بر کار Y : خرج P || 10) آن مال ببرند Y :
 تو ایشان را باز عمل فرستی P || 11) و عاملی که Y : پس باید که P || 12) عاملی ... باشند Y : در موضعی
 یا شهری یا دهی بوده باشد P || 13) پرس Y : باخبر باشی P || 14) شمارش Y : حساب او P || 15)
 گیر Y : گیری P || 16) آنچه ... درست Y : و اگر محقق P || 17) بناحق Y : غیر راستی P || 18)
 رعایا Y : کس چیزی P || 19) ستده Y : بستده P || 20) از مال را P : - Y || 21) از وی
 بستان Y : باز ستانی P || 22) بصاحب ... منه Y : - P || 23) بگناه ... مکن Y : او را تادیب
 کرده P || 24) سر ... فرست Y : عمل خود فرستی P || 25) که بیدار ... گردند Y : تا اگر
 مرد عاقل است ازین يك نوبت بیدار شود P || 26) راست ... باشند Y : خیانت نکند P || 27)
 کسانی که Y : اگر P || 28) باره ... ایشانرا Y : بار خیانت کند او را P || 29) کن Y : کنی P ||
 30) و هرگز ... نیاید Y : - P || 31) و Y : و مهم ترکاری آنست که P || 32) و سپاه ... ایشان Y : - P ||
 33) و روزیها P : - Y

ایشان با خبر باش⁽¹⁾ و جریده عرض را باید که⁽²⁾ همچون قل هو الله حفظ تو باشد⁽³⁾ و باید که همه مردمان سپاه خود را شناسی و نام دانی و او جاوور و نسب و شکل برابر تو باشد⁽⁴⁾ و خوی و طبع هر قومی معلوم خود کنی⁽⁵⁾ و مردمان مردانه را⁽⁶⁾ نیکودار و بنواز تا بر تو مشفق باشد⁽⁷⁾ که اگر کاری افتد^(228b) اگر صباح گوی چون چاشتگاه باشد همه لشکر تو با جلگی سلاح و عدت بر نشسته باشند⁽⁸⁾ و کسانی که سست باشند و ایشان را رگ مردی کارها نباشد پیش خود مدار - و مگوی که فلان پسر فلان است و از برای پدری مال خدای تعالی ضایع مکن و حق مستحق ده مثلاً کسی را اقطاع بوده باشد و آنکس مرد و او را پسری ناخلف هست یا مال خود دارد و محتاج اقطاع سلطان نیست و چند کس دیگر محتاج باشند تو آن اقطاع را برای روان پدر او همچنان بدان ناخلف دهی مال خدای تعالی ضایع کرده باشی - مال بدان کس ده که از برای مصلحت ملک تو کاری کند⁽⁹⁾ و راهها ایمن دار که⁽¹⁰⁾ مهم تر کاری اینست⁽¹¹⁾ و هر مالی که در بیابان از بازرگانی⁽¹²⁾ ببرند چنان دان که⁽¹³⁾ مال از خزانه تو برده اند و تا⁽¹⁴⁾ دزد را نکشی⁽¹⁵⁾ و مال بصاحب حق باز نرسانی خواب مکن⁽¹⁶⁾ و الا روز شمار خدای تعالی ترا ازان بپرسد تا دانی⁽¹⁷⁾ و بدیوان مظالم خود بنشین و درین کار نیکو احتیاط کن که بسیار کس باشند که ظلم کرده باشند و بیش تو چنان نمایند که مظلوم تر از تو نیست البته بعمق در تظلمها بنگر مبادا سهوی رود و تو در قیامت گرفتار شوی و از

(1) باش Y : باشی P || (2) و جریده عرض را باید که : Y : و باید که حال ایشان چنان معلوم تو باشد که هر روز P || (3) حفظ تو باشد Y : می خوانی P || (4) باید که ... باشد Y : ایشانرا چنان آماده و مطیع داری P || (5) و خوی ... کنی Y : - P || (6) مردانه را Y : مستدرا P || (7) بنواز ... باشد Y : - P || (8) که اگر ... باشند P : - Y || (9) و کسانی که ... کاری کند P : - Y || (10) دار که Y : دارد P || (11) مهم تر ... اینست Y : و پیوسته مشغول این باش و اگر عیاذاً بالله P || (12) هر ... بازرگانی Y : کلای بازرگانی در راهی P || (13) چنان دان که Y : تو چنان دانی که P || (14) و تا Y : چنان سعی کن که P || (15) نکشی Y : بگیری P || (16) بصاحب ... مکن Y : بستانی و حد خدای روی براتی الا مال از خاصه خود با صاحب کالا دهی P || (17) و الا ... دانی P : - Y ||

کار معاملات و بازار و اسعار و داد و ستد با خبر باش و مردمان امین را بگمار تا در بازار شان مردم راست دارند که همچنانک امروز زبردستان هر چه کنند لابد پیش تو بایستد و باز خواست آن کنی ترا نیز هر آینه در قیامت پیش خالق بیاید ایستاد و از تو بپرسد و اگر نیم شب در مملکت تو جانوری کُسنه خفتد خدای تعالی مکافات تو بکند و گناه فاحش مکن که اگر تو فاسق باشی مردمان را از برای فسق و فجور تادیب نتوانی کردن و بهر حال ظلم روا مدار و اگر کسی چیزی از مال بر سر ولایتی بر د کوید تا فایده خزانه باشد قطعاً جایز مدار که آن مال از خانه خود بیرون نمی آورد و اگر او را مال در خانه بودی خود این عهده نکردی . پس بدانک از رعایا خواهد ستد و چون رعیت درویش شدند ولایت خراب شود و نام بد بر تو و مال در دست غاصب بماند⁽¹⁾ و باید که کریم باشی و رحیم و عفو تو از خشم تو زیاده باشد تا مردمان بتو رغبت کنند⁽²⁾ و باید که⁽³⁾ دو گناه کار را⁽⁴⁾ هرگز عفو نکنی⁽⁵⁾ یکی کسانی که طمع در ملک تو کنند و قصد کنند که ترا از ملک بیزار کنند ایشانرا استیصال بپیر و اگر خود بسر تو باشد⁽⁶⁾ و یکی آنک⁽⁷⁾ بمال مردمان⁽⁸⁾ دست دراز کند ایشانرا⁽⁹⁾ (169^a) بکش⁽⁹⁾ و مال باز خداوند رسان و⁽¹⁰⁾ باقی گناه کارانرا⁽¹¹⁾ بقدر⁽¹²⁾ گناه تادیب کن⁽¹³⁾ و عفو از همه چیزی بهترست و صفتی است از صفات خدای تعالی اگر مجرمی را عفو کنی خدای تعالی ترا نیکویی بخشد و باید که البته سخاوت و جوامردی پیشه کنی که فرمان ده بخیل ممسک به هیچ کار نیاید و اگر در هر هنر دیناری باشد چون بخیل باشد هرگز نام نگیرد و مردمان نام و آوازه بسخاوت گیرند و نیز باید که اسراف روا نداری تا همه خزانه را بی فایده بباد دهی عطا بحق و بوقت ده و بمردمانی مستحق رسان و کسانی که سزاوار عطا

(1) و بدیوان ... بماند Y : P - (2) و باید که ... کنند P : - Y (3) و باید که Y : اما در P (4) گناه کار را Y : گناه P (5) نکنی Y : کار نفرمائی P (6) کسانی که ... باشد Y : آنکه در مملکت شرکت جوید P (7) آنک Y : که P (8) مردمان Y : مسلمان P (9) ایشانرا بکش Y : و این دو قوم را زنده نگذاری P (10) و مال ... و Y : P (11) گناه گارازا Y : گناه گاران P (12) بقدری Y : هر کسی بر حسب P (13) تادیب کن Y : تادیب و عفو می کنی P

و بخشش نباشند مده که جواهر بر گردن خوک بسته باشی⁽¹⁾ و مردمان لاف زن و گراف کوی پیش خود راه ندهی و زنهار تا بسخن ایشان التفات نکنی که پیشتر اسرار پادشاه از مردمان هزال و سهل گیر بدر رود و دشمنان بر اسرار ملك واقف شوند و ازان قبیح‌های قوی خیزد⁽²⁾ و کسی که شایسته کاری نباشد مفرمای که طباع مختلف افتاده باشد⁽³⁾ چنانک کسی را که استعداد وزرات باشد اگر او را فراشی فرمایی بر وی ظلم کرده باشی و اگر وزارت بفراشی فرمایی هم ظلم کرده باشی⁽⁴⁾ هرکس را امتحان کن آنج سزاوار باشد بفرمای و نیز کار بر حسب هنر و استحقاق فرمای⁽⁵⁾ مثلاً اگر وزیرزاده باشد و او را عقل وزیران نباشد مگوی که پسر فلان وزیر است و نیز اگر خربنده زاده را عقل وزیران باشد وزارت مده بنگر تا وقتی که اصیل هنرمند باشد ایشانرا پیشتر دار تا هم اصل باشد و هم هنر و اگر هنر باشد و اصل نباشد او را تربیت کن که بتدریج اصیل شود اما بقدر هنر کار فرمای و تربیت مردمان اصیل کن⁽⁶⁾ و باید که دوست و دشمن خود را^(229^a) بشناسی و این را کیاستی تمام باید و علمی کامل تا بر طبع مردمان واقف شود و این معنی بامتحان میسر شود چنانکه در جزا و سزا بحال هرکس واقف شوی و بدانکه دشمن بزرگ پادشاه خود رای است و استبداد و باید که در هر کاری با مردمان مشفق که دوستی ایشان آزموده باشد مشوره کنی و بعقل خود در آن تصرف نمای و با دشمنان که باتو در یک مرتبه باشند با ایشان لطف و مدارا کنی و اگر ازان مرتبه بگذرد در آن کار جز شمشیر چاره نباشد و در کار حربها و کارزارها تأمل بسیار واجب داری که کار جنگ همچو بازرگان نیست یا بر آید یا فرد شود باید که در اول

(1) و عفو... باشی Y: و بخشنده و سخنی باشی اما مصرف و متلف نه P || 2) و مردمان... خیزد P: - Y || 3) و کسی... باشد Y: و کار هرکس پدید کنی که خدای تعالی در هر ذاتی صفاتی و خاصیتی آفریده است و این مرتبه نیکو بشناسی P || 4) چنانک... باشی Y: زیرا کار وزارت از ستوربان نیاید اگرچه ستوربان را آلت و عدت باشد P || 5) هرکس... فرمای Y: هرگز درین کار تقصیر مکن و کار دیگر بدیگری مفرمای P || 6) مثلاً... کن Y: اگر ده روز فراش خاضر نباشد شراب‌دار را مفرمای که این فرش بیفکن کسی را از اهل و بیت او بگوی تا آن کار کند که خلل ممالک ازین سهو است که از طبع خیزد P ||

اندیشه کنی و تا صلاح پذیر باشد میل حرب نکنی الا در جنگ کردن با کافران⁽¹⁾ و کسانی که دولت⁽²⁾ از ایشان انتقال بتو کرده⁽³⁾ باشد شکسته دار که⁽⁴⁾ اگرچه دانند که⁽⁵⁾ سبب نکبت دولت⁽⁶⁾ ایشان نه تو بوده⁽⁷⁾ ایشان از حسد فرو نایستد⁽⁸⁾ با ایشان حاضر و بیدار باید بودن و پیوسته ایشان را دلتنگ باید داشت و سر خود ازین طایفه نهان باید کرد - و بدانکه وقت باشد که دوست دشمن گردد اما هرگز دشمن دوست نشود -⁽⁹⁾ و از خویشان و برادران خود نیز غافل مباش که مردمان مفسد هر وقت در ایشان دمنده که طلب ملک باید کردن⁽¹⁰⁾ و باید که خویشان و اقربا دوست داری و با کهرتان شفقت ورزی و با مهتران حرمت نگاه داری الا با کسی که در ملک تو طمع کند او را محابا نکنی و شکسته و مالیده داری و تابند و زندان بر ایشان کفایت شود شمشیر کار نفرمای و اگر دانی که بند سودی نکند آنگاه معذور شوی⁽¹¹⁾ و باید که جاسوسان و منہیان بر جمله ممالک خود بگماری تا روز شب از احوالها ترا آگاه کنند که هر خلل که پادشاهاترا افتاده از غفلت و اہمال بوده⁽¹²⁾ و باید که از دخل و خرج ملک واقف باشی و از دیران و وزیران غافل نباشی که وقت باشد که دیران خائن شوند و با عامل راست شوند و مال ببرند و گاه گاه بر سر ایشان زمام داری⁽¹³⁾

(1) باید که دوست ... کافران P : - Y (2 ||) و ... دولت Y : و بدترین دشمنان ایشان باشند که ملک P (3 ||) انتقال ... کرده Y : شده P (4 ||) شکسته دار که Y : زیرا که هرگز دل ایشان دوست نشود و P (5 ||) دانند که Y : P (6 ||) دولت P : - Y (7 ||) بوده Y : باشی P || (8) ایشان ... نایستد Y : چون ملک در دست تو بینند حسد برند P (9 ||) با ایشان ... نشود P : - Y || (10) و از ... کردن Y : P (11 ||) و باید که ... شوی P : - Y (12 ||) جاسوسان ... بوده Y : پیوسته جاسوسانرا بر گماری تا احوال مملکتها و لشکرهای بیگانه و شهرهای دور بتو آرند و در شهر و مملکت خود صاحب بریدان امین داری تا ترا از کار رعیت و عدل و انصاف عمال خبر دهند و باید که هر روز چون نماز خفتن کرده باشی مجموع احوال ممالک خود مفصلاً معلوم کرده باشی تا کار ترا رونقی باشد P (13 ||) و باید که ... زمام داری P : - Y ||

و باید که این سخنان که من ترا گفتم همرا یاد داری و (1) بر دل نقش (2) کنی
 و از آن نگردی تا خدای تعالی ترا نیکبخت دو جهان گرداند انشاء الله تعالی (3) . این
 است نصیحت و وصیت من پر (4) تو و من از گردن خود بیرون کردم و الله
 اعلم و احکم (5)

(1) همه را ... و P - : Y (2) نقش : Y منقش P || (3) از آن ... تعالی Y : تا از روز
 جهان باشی P || (4) بر olmalıdır || (5) این ... احکم P - : Y ||

P E N D - N Â M E
(Türkçeye tercümesi)

Y.vr.167^a
P.vr.226^b

Sebüktegin Emîr Mahmûd için, vezîri olan Ebu'l-Feth Bustî'nin hattı ile bir nasihat-nâme yazdı. Emîr Mahmûd o pendnâme'yi bir duâ gibi ezberledi. Hergün okurdu ve böylece saltanata ulaştı. Yazılmış olan o pendnâme'den bir kısmı budur: Bu pend-nâmenin esası kendi [Sebüktegin'in] ahvalinin nasıl olduğu ve yaptığı işlerin nasıl başladığıdır.

Emîr Sebüktegin (Rahmetullahi aleyh)'in Pend-nâmesi : Emîr Sebüktegin oğlu Mahmûd'a şöyle der; Ey oğul bil ki, sana söyleyeceğim bu sözlerden maksadım, kendi ahvalimi sana bildirmektir tâ ki, çocukluk devrinden istiklâl ile bir ülke hâkimi olduğum bugüne kadar Allah benim başıma ne haller getirdi ve ne şekilde köleliğe düştüm ve ne şekilde padişahlığa ulaştım öğrenesin. İyi dinle ve bil ki, ben Türkistan'da Barshanlılar denilen bir kabiledenim. Bu isim o kabileye şu sebepten verildi : gûya Fars meliklerinden biri Türkistan'da yerleşmiş ve Türkistan hükümdarı olmuştu. Ona Bârs-Hân derlerdi ve bu kullanıla kullanıla Barshân oldu. Babamın ismi Cûk idi ve o kabilede bahadır olan herkese Kara Beckem derlerdi. Babam gâyet güçlü ve kuvvetli idi. Öyle ki, filin kemiğini eli ile kırardı ve o kabile gençlerinin hepsi ona boyun eğlerdi, sert yayı çekmek, güreşmek, suvarilik ve bu gibi şeyler dolayısıyla şöhrete sahibdi. Türk kabileleri arasında bir kabilenin diğer bir kabileye yağma yapması âdetti. Babam yalnız gider, yabancı kabileleri vurur ve (vr. 167^b) yağmalardı. Birçok çocuğu vardı, üçüncü çocuğu bendim. Misafiri (vr. 227^a) severdi; Evine hergün misafir gelirdi. Bir gün bir gurup misafir geldi; bunların arasında yaşlı bir kâhin bulunuyordu. Ben diğer çocuklar ile çadırın bir köşesinde oturmıştım. İhtiyar beni görünce, yanına çağırdı, elimin ayasına baktı ve ey oğul senin başından pek çok acıib şeyler geçecek; sana büyük bir devlet görünüyor; neslin hep padişah olacak dedi. Bu sözler ruhuma tesir etti ve onları kalbimde sakladım, buna ulaşmaya gayret

ettim. Bugün karşılaştığım herşey bana o ihtiyarın sözünü hatırlatır. Allah'ın hükmü öyle idi ki, o hafta Tuhsiler denilen Türkler'den bir topluluk babamın çadırına akın yaptılar ve yağmaladılar. Malın hepsini, çocukları ve kadınları götürdüler. Babam o gün ava gitmiş idi, Tuhsiler beni de esir olarak götürdüler. O gün 12 yaşında idim. Babam geri döndüğü zaman hiçbir şey yapamazdı. Çünkü o mevkiiden Tuhsiler'in yerine kadar uzun bir mesafe vardı ve onlar iki-üç günlük yol almışlardı. Babam yalnızdı; peşlerine düşmek güç geldi, bu sebebden onların arkasından gitmedi. Babamın halinin bundan sonra neye vardığını öğrenemedim. Ancak beni diğer çocuklar ile Tuhsiler kabilesinin ahırına getirdiler, ve bir müddet bana çobanlık ettirdiler. O dağlarda ve sahralarda koyun otlatıyordum. Kabilenin hepsi putperestdi, sahraya insana benzer bir taş konmuşdu; ona secde ederlerdi. Burası onların ziyaretgâhı idi ve her vakit putun dibinde kurban keserlerdi ve orada toplanırlardı. Hergün benim yolum o putun yanından geçirdi. Putu gördüğüm zaman her ne kadar çocuk idiysem de aklımdan bu insanların bir hiç oldukları geçmekteydi. Çünkü, her gün bir taş önünde secde ediyorlardı. Bir gün oradan geçiyordum, kurbanlardan düşmüş olan bağırsak ve pisliklerden aldım, hepsini o puta sıvadım ve çamur ve gübre ile bulaştırdım. Gönlümden, eğer bu taşın kuvveti varsa bana bir kötülük ulaşır, eğer hiç kuvveti yoksa bu topluluk hepsi yolunu şaşırmsındır dedim. Bana o taştan hiç kötülük ulaşmadı. Bunun üzerine ertesi gün o mel'unlar geldiler ve şaşırıldılar, bizim tanrımıza böyle şeyler yapmaya kim cüret etti, dediler. Ben orada durmuşdum ve hiçbir şey söylemiyordum. Sonra her gün böyle yaptım ve Allah'a îmanım gittikçe arttı. Böylece onların arasında dört yıl kaldım. Sonra beni diğer birkaç gulâm ile Mâverâünnehr şehirlerine götürdüler ve sattılar. Semerkand'ın Çâç (Şaş) şehrinde olup, adı Nasr-ı Çâcî olan iyi itikâdli müslümân bir tüccar beni diğer on gulâm ile satın aldı ve bizi Nahşeb şehrinde Buhara'ya götürmeye niyet etti. Ben Nahşeb'de hasta oldum. Öyle güç bir hastalık ki, Nasr benden ümid kesti ve beni ihtiyar bir kadına teslim etti. Ona para verdi ve «eğer ölürse cenazeyi teghiz et» dedi. Nasr gitti ve ben üç yıl (vr. 227^b) hasta kaldım. Nasr her yıl beni satmaya gelirdi fakat aynı şekilde hasta olduğum için bırakıp giderdi. O ihtiyar kadın iyi bir kadındı ve bana karşı merhametli idi; hekimin tavsiye ettiğinden başka hiç birşey yememe müsaade etmiyordu (vr. 168^a). Ben çok zayıf idim ve her ne kadar bana ekmek ve et verin dedimse de vermediler. Bir gün o kadın evden yok oldu. Bir mikdar altına sahibtim. O kadının iyi huylu genç bir oğlu vardı, benimle dost olmuş ve bana kardeşlik elini uzatmıştı. Ona benim için parça et ve yoğurt getir dedim; gitti, et ve yoğurt getirdi, tencereye koyup pişirdi ve ben de yedim. O

gün daha iyi oldum. Sonra bir haftaya yakın o genç et getirdi, ben yedim. Nihayet kuvvetlendim ve durumu kadına söyledim; o da bana aynı yemekten verdi. Bir aya yakın zamanda eski durumuma döndüm ve tamamen iyi oldum. Benim hevesim silahşörlük ve binicilikte idi. Bana kardeşlik eden şahsın sanatı da silahşörlüktü ve evin kapısı önünde bir meydan vardı. Her gün büyük kişilerin oğulları gelmekte ve ondan silahşörlük öğrenmekteydiler. Ben dahi o kadar kuvvet kazanmıştım ki, yay çekebiliyordum. O bana da ders veriyordu. Nihayet iyi bir silahşör oldum. O benden bir şey esirgemedi. Nasr o yıl tekrar geldi, beni alarak Buhara'ya götürdü ve diğer dokuz gulâm ile Emîr Alp Tegin'e sattı. Emîr Alp Tegin beni beğendi ve dokuz gulâmın başına geçirdi. Her gün efendimin şefkatını gönlümde daha fazla hissediyordum ve ona hizmet ediyordum. Alp Tegin en güç ve en tehlikeli işi bana emr ederdi. Her nereye gittimse muzaffer geri döndüm. Nihayet bugün görüyorsun ki, Allah beni emîrliğe ulaştırdı ve kullarının başına hâkim kıldı.

Şimdi sana nasihat ediyorum, bil ve haberdâr ol ey oğul, eğer Allah seni de bir gün böyle benim gibi emîrliğe ulaştırırsa bil ki, Allah'ın kulları üzerine hükm etmek küçük bir iş değildir ve padişahlık tehlikeli bir iştir ve can tehlikesi de hazırdır. Bunun için Allah'dan korkman gerekir, sen Allah'dan korktuğun zaman kullar ve elinin altındaki ahali de senden korkarlar. Dindâr olmalısın, çünkü dindâr olmayan padişah ve emîre hürmet edilmez ve haşmeti olmaz (vr. 228^a). Bil ki, hükm etmek en çok hazinenin dolu olmasıyla mümkündür. Eğer mal yoksa kimse senin itaatinde olmaz ve dindâr akıllı kimseler seninle müttefik olmadıkça mal da toplanmaz. Halkı söz ve malla yaptıklarıyla kendine müşfik kılmak iyi bir çaredir. Bu meziyetlerin hepsi büyük himmete muhtaçtır. Çünkü, eğer büyük himmet olmazsa bu meziyetler meydana gelmez. İnsanın içindeki himmet yüksekliğe meyl eden ateş ve rüzgâr gibidir. Oyun ve eğlence ve lezzet ve şehvet inişe meyl olan toprağın mizâcında da bulunur, imdi senin en mühim işin iyi yoldan mal toplamaktır. Ben sana halkın malını al veya müsâdere et demiyorum. Zulm ve haksızlıkla bir malı alır ve hazinene koyarsan dünya ve âhiret düşmanı sen olursun. Halkın vermesi gereken ve hükümdârın hakkı olan malı verdiklerinde alma da demiyorum. Divân'ın hakkı olduğunu bildiğin malı gönül hoşluğu ile almalısın ve hazineye koymalısın. Siyâsete taalluk eden hiçbir işde ihmâl gösterme ve adalet ve şeriat yolundan çıkma. Kılıç gerekli olduğu yerde kırbaça iş buyurma, kırbaçın gerektiği yerde kılıç vurma. Memleketinin idaresinde (vr. 168^b) gâfil olma; bazıları olur ki, senelerce âmillik yaparlar. Bir kimse onlardan şikâyet edince, yıllarca zulmle halkdan aldıkları parayı onların ida-

resi altında olan ve işin içine seni karıştıranlar o malı alırlar. İki-üç yıl âmillik yapmış olanların durumunu sor ve hesabını al. Onun üzerindeki, halkdan haksız olarak aldığı sâbit olan her şeyi al ve hak sahibine geri ver. Bu malı hiçbir surette hazineye koyma. Âmili ilk günahında azletme ve tekrar işin başına gönder. Çünkü, insanların çoğu bu şekilde muamele ile yumuşak ve uyanık olurlar. Bundan sonra dilleri ve kalemleri doğrudur. İşleri bir kere daha karıştıranları azl et ve bunlara aslâ iş buyurma. Çünkü hiçbir vakit onlardan doğruluk gelmez. Ordu ve askerinin durumundan, silahlarından ve maaşlar ve işelerinden haberdâr ol. Ordu listesi (Ceride-i 'Arz) «Kull huvAllahu» gibi mutlaka senin ezberinde olmalı, kendi ordunun insanların hepsini tanımalı ve ismini bilmelisin. Her asker durumu, soy ve şekil ile senin yanında olmalı. Her kavim huy ve yaratılışını öğrenmelisin. Yiğit kimselere iyi davran ve okşa ki, sana karşı müşfik olsunlar. Böyle davranırsan bir işin düştüğü vakit (vr. 228^b) eğer sabah emr edersen ordunun hepsi bütün silah ve teçhizatı ile kuşluk vakti ata binmiş olur. Beceriksiz ve kahramanca hareketler için cesaretten yoksun olan insanları huzurunda tutma ve filan filanın oğludur deme ve babası hatırı için Allah'ın malını (halkının parasını) israf etme. Müstahak olanın hakkını ver. Söz gelişi bir kimsenin bir iktâ'ı varsa ve hayırsız bir evlad bırakarak ölür veya kendisi zenginse, Sultan'ın iktâ'ına muhtaç değildir. Bu iktâ'ya ihtiyacı olanlar varken sen o iktâ'ı babasının şahsiyeti uğruna hayırsız evlada verirsen Tanrı'nın malını israf etmiş olursun. Malı, senin ülkenin menfaati için iş görene bağışla.

Yolları emin tut, zîra bu çok önemli bir iştir ve gölde tüccardan alınan her malın senin hazinenden götürülmüş olduğunu bil. Hırsız öldürüp malı hak sahibine iade edinceye kadar uyuma. Aksi halde Allâh'ın sana kıyâmet günü bundan dolayı hesap soracağını bilesin. Kendi Dîvân-ı Mezâlimi'ne otur ve bu işde ihtiyatlı bulun. Çünkü, zulüm yapmış olan çok kimse vardır ve senin huzurunda öyle görünürler ki, ondan daha mazlumu yoktur. Elbette yanıp yakılmaları derinliğine incele ki, bir yanlışlık olmasın, kıyâmette suçlu olursun. Muâmelâtta, pazar, narhlar ve alış-ve-rişden haberdâr ol ve pazarda doğru adam ününü kazanmış güvenilir adamları tayin et. Bugün elinin altındakiler ne yaparlarsa hemen senin önüne gelir; onun sorgusunu yapasın. Sen dahi kıyâmette her hâl ü kârda Tanrı önünde duracaksın ve o senden hesap soracak. Eğer gece yarısı senin memleketinde bir canlı aç uyursa Tanrı senin cezanı verir. Büyük günâh işleme, eğer sen günâhkâr olursan halkı ahlaksızlık ve günâhkârlığı için cezalandıramazsın. Hiçbir zaman zulmu uygun görme. Eğer bir kimse bir makam elde etmek için bir meblağ getirir ve bunun hazine men-

faatine olduğunu söylerse buna aslâ cevaz verme, çünkü bu mal onun evinden çıkmış değildir. Eğer kendisinin olsaydı bu işi yapmazdı. Sonra bil ki, bunu halkdan alacaktır, halk fakir olduğu zaman vilâyet harab olur ve kötü isim senin üstünde, servet ise gâsıbın elinde kalır. Cömert ve merhametli olmalısın ve senin affın öfkenden fazla olmalı ki, insanlar sana rağbet etsinler. İki günâhkârı aslâ affetmemelisin. Biri, senin hükümdarlığında gözü olan ve seni hükümdarlıktan bıktırmaya kasd eden kimseler, senin oğlun dahi olsa böylelerinin kökünü kurut. Diğeri halkın malına el uzatanlardır. Onları (vr. 169^a) öldür ve malı tekrar sahibine ulaştır. Geri kalan günâhkârları günâhlarına göre cezalandır. Afv her şeyin üstündedir ve Allâh'ın sıfatlarından bir sıfattır. Eğer bir suçluyu afv edersen Allâh da sana bir iyilik bahşeder. Elbette cömerdlik ve civanmerdliği alışkanlık edinmelisin. Hasis bir hükümdar her hünerde üstad olsa, yine de hiç bir işe yaramaz. Cimri aslâ şöhret kazanamaz. İnsanlar şöhret ve ünü cömertlikle elde ederler. Aynı zamanda israfı uygun görüp de bütün hazineyi boş yere savurma. Bahşışı hakkıyla ve vaktiyle ver ve hak kazanmış olana ulaştır. Bağış ve bahşışı lâıyk olmayanlara verme. Çünkü cevâhiri domuzun boynuna gerdanlık takmış olursun. Geveze ve gereksiz söz söyleyenleri huzurunda tutma; sakın onların sözlerine iltifât etme. Zira padişâhın sırları daha çok şakacı ve geveze insanlar ile dışarıya sızar ve düşmanlar ülkenin sırlarına vâkıf olurlar ve bundan çok kötülükler meydana gelir. Bir işi lâıyk olmayan bir kimseye buyurmamalısın. Çünkü insanların kabiliyetleri çeşitlidir. Şöyle ki, vezirlik kâbiliyeti olan bir kimseye ferraşlık buyurursan ona zulm yapmış olursun ve eğer ferrâşa da vezirlik verirsen yine zulm etmiş olursun. Herkesin kâbiliyetini ölç, uygun olduğu işe tayin et ve işi de hüner ve istihkaka göre buyur. Söz gelişi birisi vezir oğlu olsa fakat onda vezir aklı olmasa, filanın oğlu vezirdir diye onu da tayin etme, bir eşekçi oğlunda vezir aklı dahi olsa vezirlik verme. Bak, soylu kişi hünerli olduğu zaman ona daha öncelik tanı. Çünkü onlarda hem soy ve hem de hüner olur. Eğer birisi hünerli ama asıl değilse onu yetiştir ki, derece derece asıl olsun. Ancak hüneri kadar iş buyur. İdarecilerin yetiştirilmesini sağlam yap.

Kendi dostunu ve düşmanını (vr. 229^a) tanımalısın, insan tabiatına vâkıf olmak için tam bir kıyâset (uyanıklık) ve mükemmel bilgi ister. Bu husus deneme ile elde edilebilir, böylece onlara cezâ ve mükâfat verdiğin zaman herkesin karakterini anlayabilirsin. Padişâhın en büyük düşmanının kendini beğenmişlik ve istibdat olduğunu bil. Her işde dostluğu denenmiş sadık insanların tavsiyesini al ve o hususda kendi aklınla karar ver. Seninle aynı derecedeki düşmanlarına lütufkâr olmalı ve onlarla hoş

geçinmelisin. Fakat onlar senden üstünse o işde kılça başvurmaktan başka çare yoktur. Harbler ve savaşlarda uzun düşünmek gereğindesin, çünkü savaş ticaret gibidir ya muvaffak olunur yahutta olunmaz. Bu bakımdan önce meseleyi dikkatlice düşünmeli ve eğer dostça anlaşma mümkünse, kâfirler ile savaşın dışında, harbe meyl etmemelisin.

Devleti sana intikâl etmiş kimseleri itaat altında bulundur. Onlar felâket sebebinin sen olmadığını bilseler bile kıskançlıktan uzak durmazlar. Onlarla hâzır ve uyanık olmalısın, dâima onları meyus tutmalısın ve kendi sırrını bunlardan saklamalısın. Bil ki, vakit gelir dost düşman olur, ancak düşman aslâ dost olmaz. Kendi akrabâ ve kardeşlerinden dahi gâfil olma, çünkü, müfsid insanlar her vakit onları senin hükümdarlığını elde etmek için kışkırtırlar. Yakınlarını ve akrabânı sevmelisin ve küçüklere sefkatli davranmalı, büyüklere hürmetle muamele etmelisin. Ancak senin hükümdarlığına tama eden bir kimseye sevgi göstermemelisin ve onu meyus ve mağdur tutmalısın. Nezâret ve hapishâne onlara kifayet ettiği müddetçe kılıç kullanmamalısın. Eğer hapis etmenin bir fayda sağlamadığını anlarsan o vakit mazur olursun. Memleketinin her tarafına casuslar ve haberciler tayin etmelisin, tâ ki, gece ve gündüz durumdan seni haberdâr etsinler. Zîrâ padişahların başına gelen her bozukluk gaflet ve ihmalden gelir. Ülkenin gelir ve giderine vâkuf olmalısın. Kâtipler ve vezîrlerin durumundan gâfil olma. Çünkü zaman gelir; kâtipler hâin olurlar ve âmil ile işbirliği ederler ve mal çalarlar, vakit vakit onları kontrol etmelisin.

Benim sana söylediğim bu sözlerin hepsini ezberlemeli ve kalbine nakş etmelisin ve bundan yüz çevirmemelisin tâ ki, Allâh seni iki cihânda talihli kılsın, inşâllâhutaala. Bu benim sana nasihat ve vasiyetimdir ve ben bu mesuliyeti kendi üzerimden attım. Allâh bilir ve hükm eder.

Düzeltilme (Errata) :

Cilt : V, Cüz : 1-4 (1973) :

<u>Yanlış</u>	<u>Doğru</u>	<u>Sayfa</u>	<u>Satır</u>
سمیر نژدن	سمیر نژدن	283	21-22

Cilt : VI, Cüz : 1-2 (1975) :

<u>Yanlış</u>	<u>Doğru</u>	<u>Sayfa</u>	<u>Satır</u>
مخواندی	میخواندی	213	3
اورا و	و اورا	214	1
ایش ترا	ایشانرا	215	12
آز بو	آز تو	218	12